

ISTANPOL

ARAŞTIRMA RAPORU

TÜRKİYE'DE GENÇLERİN GÜVENCESİZLİĞİ:

ÇALIŞMA, GEÇİM VE YAŞAM ALGISI

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

ISTANPOL

İNSANİ VE TOPLUMSAL KALKINMA PROGRAMI
Toplumsal Adalet ve Eşitsizlikler

ARAŞTIRMA RAPORU

TÜRKİYE'DE GENÇLERİN GÜVENCESİZLİĞİ:

ÇALIŞMA, GEÇİM VE YAŞAM ALGISİ

OCAK 2020 - 001

PROJE EKİBİ

ALPHAN TELEK
SEREN SELVİN KORKMAZ
(Proje Koordinatörleri)

ARİF SAFA YÜKSELAY
GÜLŞEN DOĞAN

**FRIEDRICH
EBERT**
STIFTUNG

IstanPol, bu çalışmanın hazırlanmasındaki katkılarından dolayı Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'ne teşekkür eder. www.festr.org

infakto
RESEARCH WORKSHOP

Facility Istanbul
research for marketing

IstanPol, projenin her aşamasındaki katkılarından ötürü Infakto ve Facility Istanbul'a teşekkür eder.

IstanPol (İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü) izni olmadan bu çalışmanın hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla (fotokopi, kayıtların ya da bilgilerin arşivlenmesi, vs.) çoğaltılamaz.

Bu çalışmada belirtilen görüşler yazarlara ait olup IstanPol'ün kurumsal görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.

İÇİNDEKİLER

Yönetici Özeti

- 5 -

A) Giriş

- 8 -

B) Dünyada ve Türkiye’de Güvencesizlik Çalışmaları

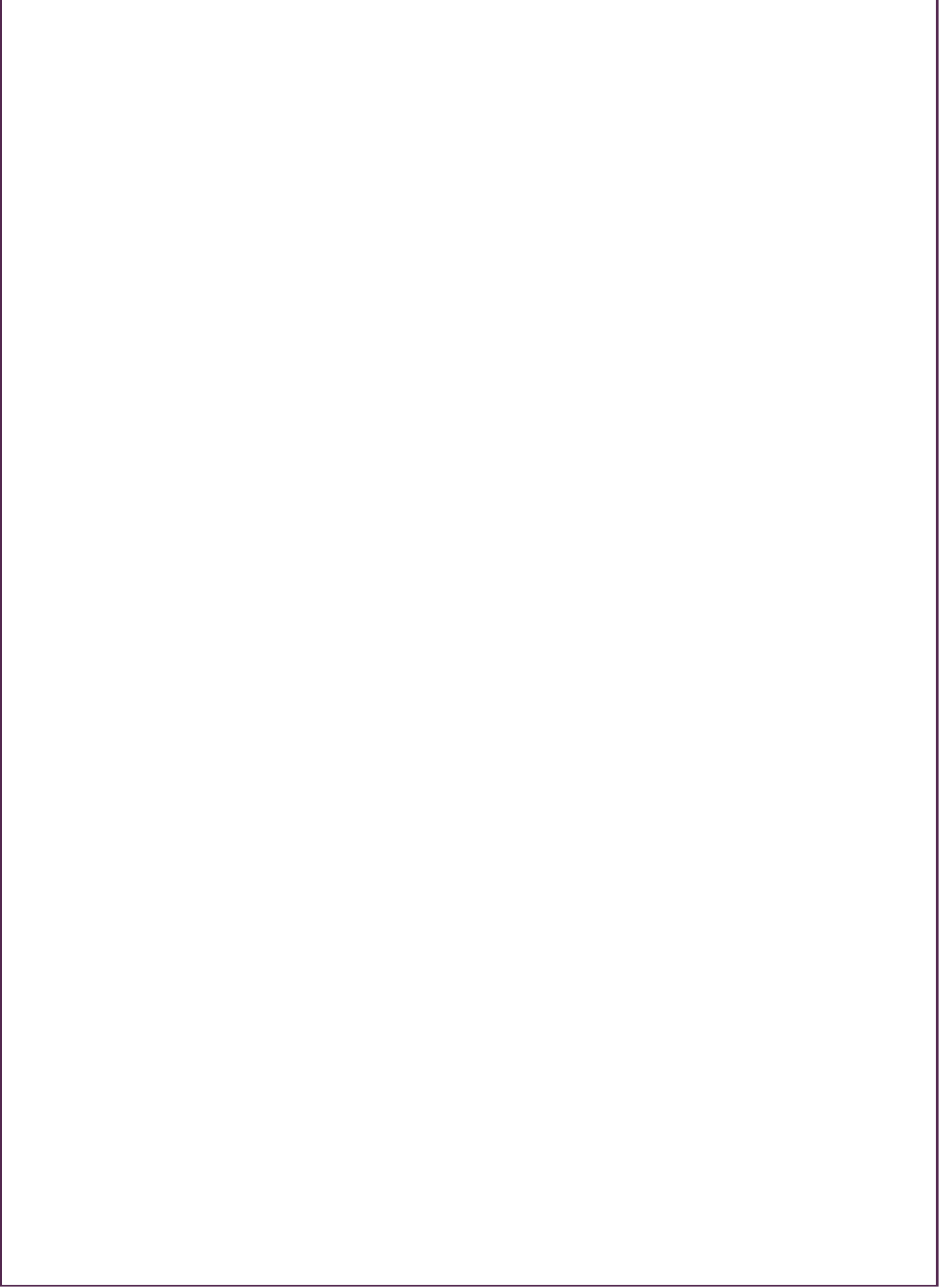
- 12 -

C) Bulgular ve Analiz

- 17 -

D) Sonuç ve Değerlendirme

- 44 -

YÖNETİCİ ÖZETİ

Bu araştırma Türkiye’de gençlerin çalışma ile ilgili algıları, işyeri deneyimleri ve bunlarla ilgili olan beklentileri, geçim koşulları ve gelecek beklentileri, bu gençleri ortaklaştıran veya ayırıştıran hisleri, siyasete ve siyasetçilere yönelik algı ve beklentilerini tespit etme amacıyla yürütülmüştür.

Çalışmada, gençlerin iş bulma, borçluluk ve vergilendirme gibi süreçler içerisinde ne konuda oldukları, endişe, stres, öfke gibi hisleri nasıl deneyimledikleri, sorunlarının kaynağı ve bunlardan kimleri sorumlu tuttuklarına dair algıları incelenmiştir. Bu çalışma ile tüm bunlar karşısında ortaklaşan bireylerin “prekarya/güvencesizler” adı verilen bir sınıf kimliği oluşturma şanslarının olup olmadığı da tartışmaya açılmaktadır.

Araştırma, eğitim ve istihdam durumlarına göre gruplandırılan 25 kişi ile yapılan odak grup görüşmelerine dayanmaktadır. Odak gruplar, 1) yüksek eğitim almış çalışanlar ve üniversite öğrencileri; 2) yüksek eğitim almayan ve daha çok fiziksel emeğe dayalı işlerde çalışanlar; 3) ne istihdamda ne eğitimde olanlar olmak üzere üç gruptan oluşmaktadır.

GENÇLER DÜZENLİ ÇALIŞMA SAATLERİ, DÜZENLİ MAAŞI VE DÜZENLİ TATİL HAKKI OLAN BİR İŞ İSTİYORLAR

Araştırmada dikkat çeken önemli unsurlardan birisi gençlerin eğitim ve istihdam durumu fark etmeksizin iyi bir işten beklentilerinin örtüşmesidir. Gençlerin iyi bir işten beklentilerinde “düzenli çalışma saatleri, düzenli maaşı ve düzenli tatil hakkı” vurgusu ön plana çıkmıştır. Çalışanların halihazırdaki çalışma koşullarının bu beklentileri ile örtüşmediği gözlemlenmiştir. İşsiz gençlerin ise çalışmadan beklentileri daha çok “saygınlık, saygı duyulmak” kavramları ile ifade edilmiştir. Bu durum işsiz gençlerin kendilerini aileye ve

çevreye karşı sorumlu ve mahcup hissetme halleri ile ilişkilidir.

Kamu sektöründe çalışmak gençler için “düzenli çalışma saatleri, düzenli maaşı ve düzenli tatil hakkı” olması sebebiyle daha cazip bir seçenektir. Ancak gençler, devlet kadrolarında kayırmacılığın ön planda olduğunu ve işe alımlarda bu durumun etkili olduğunu düşünmektedir. Bu durum gençlerin algısında devletin yurttaşlarına liyakat temelli eşit bir yaklaşım içinde olmaktan uzak olduğuna işaret etmektedir. Gençler, özel sektörün kendilerini geliştirmek için daha çok alan sunduğunu ancak çalışma saatleri ve şartlarının esnekliği sebebiyle ideal bir seçenek olmadığını belirtmişlerdir.

İŞ YERİNDE İLİŞKİLER HİYERARŞİK, ÇALIŞANLARI TEMSİL EDEN KURUMSAL BİR SES VE DAYANIŞMA YOK

Gençlerin güvencesizliğini derinleştiren bir başka unsur ise çalışma hayatındaki hiyerarşik ilişkilere karşı çalışanları koruyan kurumsal bir sistem veya dayanışma ağlarının yoksunluğudur. Bu durum gençleri yöneticilerin keyfi uygulamalarına karşı yalnız ve kırılğan bir konumda bırakmaktadır.

İŞ BULURKEN LİYAKAT DEĞİL AKRABA VE TANIDIKLAR ÖNEMLİ

Araştırmanın farklı bölümlerinde tekrar eden “kayırmacılık” algısı gençlerin iş ve çalışma yaşamına dair görüşlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Gençler iş bulurken veya çalışma ortamında akrabaların veya tanıdıkların varlığının bu süreçleri kolaylaştırdığını düşünmektedirler. “Sosyal sermaye” olarak da adlandırabileceğimiz bu ilişkiler ağının yoksunluğu ise gençlerde dışlanma ve stres yaratmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere gençler işe alımlarda liyakat usulünün değil referans ve kayırıcılığın etkili olduğunu düşünmektedirler ve bunu deneyimlediklerini ileri sürmektedirler.

GENÇLERE GÖRE HEDEF/PERFORMANS SİSTEMİ TEK TARAFLI; PATRONLAR DA DEĞERLENDİRMEYE TABİ OLMALI

Gençler iş yerlerindeki hedef/performans sistemlerinin yalnızca yönetici odaklı ve tek taraflı olduğunu düşünmektedirler. Buna karşılık çalışanların da yöneticileri değerlendireceği bir sistemi arzu etmektedirler. Ancak, gençler rekabet meselesinden dolayı iş arkadaşlarının kendilerini adil değerlendiremeyeceklerini ifade etmişler, çalışanların birbirini değerlendirdiği bir sistemi istemediklerini belirtmişlerdir.

MESLEKİ KİMLİKLER KAYBOLUYOR

Araştırmada parçalı ve güvencesiz çalışmanın bir başka boyutu olarak mesleki kimliklerin giderek yok olduğu gözlemlenmiştir. Yapılan iş ile alınan eğitim arasında-

ki uyuma dayanan mesleki kimlik gençlerin çoğunda mevcut değildir. Çalışanların çoğunluğu yakın dönemde iş değiştirmiş veya iş değiştirmeyi düşünmektedir.

GENÇLER GEÇİM SIKINTISI ÇEKİYOR, TEMEL GÜVENCELERİ AİLELERİ

Araştırmaya katılan gençlerin eğitim ve istihdam durumu fark etmeksizin geçim sıkıntısı çektikleri tespit edilmiştir. Geçim sıkıntısı gençleri aileleri ile yaşamaya zorunlu kılıyor. Aile, önemli bir sosyal gelir kaynağı olarak güvencesiz gençlerin hayatta kalma stratejisi ve desteği olarak ön plana çıkmıştır.

KREDİ KARTI, EV KREDİSİ VE KYK BORÇLARININ SARMALINDA BİR GELECEK İNŞASI

Araştırmada gençlerin temel olarak kredi kartı, ev kredisi ve Kredi Yurtlar Kurumu'ndan alınan öğrenci kredileri gibi borçlara sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum gençlerin gelecek planlarını etkilemektedir. Katılımcılarının bazılarının faturalarını ödemekte zorlandıkları ve ödemeyi aksattıkları da tespit edilmiştir.

GENÇLER ENDİŞELİ VE STRESLİ

Araştırmada gençlerin eğitim durumları, istihdama katılıp katılmamaları ve meslekleri farketmeksizin “güvencesizlik ve belirsizlik” hislerinde ortaklaştıkları görülmektedir. Bu ortak hisler gençlerde endişeli, kaygılı ve stresli olmalarına sebep olurken geleceğe dair umutsuzluk hislerinin oluşmasını da etkilediği gözlemlenmiştir.

KADINLARDA GÜVENCESİZLİK DAHA BELİRGİN

Araştırmada ortaya çıkan bir başka önemli konu ise güvencesizliğin genç kadınlarda erkeklere göre daha derinden hissedilmesidir. Kadınların mesleki kimliği ve becerilerinden ziyade kadın olması ön plana çıkmakta, görev tanımı esnekleşmektedir. Ücretsiz kreş gibi sosyal

haklardan yoksunluk ise kadınların çalışma hayatındaki kırılma noktalarını daha da artırmaktadır.

SORUNLARIN KAYNAĞI, SORUMLUSU VE SEBEBİ KİM?

Gençler, içinde buldukları güvencesizlik ve belirsizliğin kaynağı, sorumlusu ve sebebi olarak siyasetçileri, Suriyeli göçmenleri ve halkı işaret etmişlerdir. Katılımcıların Suriyeli göçmenler konusundaki olumsuz yargılarının İstanPol'ün daha önceki araştırmalarında da tespit edildiği üzere dezenformasyon bilgiden beslendiği gözlemlenmiştir.

GENÇLER ÜLKEYİ TERK ETMEK İSTİYORLAR

Araştırmada yer alan gençler fırsat bulduklarında daha iyi çalışma koşulları ve hayat standartları olan bir başka ülkede yaşamak istediklerini belirtmişlerdir. Bunda, Türkiye'de siyasetçilere olan güvensizlik, iş yaşamında ve gündelik hayatta yaşanan endişe ve kaygıların kaynağı olan belirsizlik ve liyakat temelli olmayan kayırmacılığa dayanan ilişkilerin hayatın her alanına yayılmasından duyulan hoşnutsuzluğun etkili olduğu gözlemlenmiştir.

GENÇLERE GÖRE SORUNU YARATAN DA ÇÖZECEK OLAN DA SİYASET VE SİYASETÇİLER; BUNUN İÇİN YENİ SİYASİ AKTÖRLER ŞART

Gençler Türkiye'de sık tekrarlanan ve sonuçlarının bir şey değiştirmediklerini düşündükleri seçimlerden bıkkınlıklarını ifade etmişlerdir. Sorunların temel kaynağı ve sorumlusu olarak gördükleri siyasetçiler ve onların yanlış politikalarına rağmen gençler çözümün de yine siyasette olduğunu düşünmektedirler. Gençlere göre şu anki mevcut aktörler Türkiye'nin sorunlarını çözmekten uzak. Ancak katılımcıların çoğu için, 31 Mart 2019 yerel seçim sonuçlarının önemli bir kırılma noktası olduğu ve "bir şeylerin değişebileceği" algısını yarattığı gözlemlenmiştir. Bu da gençlerin ülkenin geleceğine dair iyimser duygularını pekiştirmiştir.

GENÇLERE GÖRE ÜLKE KÖTÜYE GİDİYOR AMA BU KÖTÜYE GİDİŞİ KENDİ JENERASYONLARI DURDURACAK

Araştırmaya katılan gençlerin çoğu ülkenin kötüye gittiğini düşünmekte ve bunu daha çok ekonomik kaygılar ile ilişkilendirmektedir. Gençler, ülkenin gidişatına dair olumsuz hisleri, siyaset kurumu ve siyasetçilere olan güvensizliklerine rağmen bu kötüye gidişin kendi jenerasyonları tarafından durdurulacağına inanmaktadırlar.

A) GİRİŞ

Bu araştırmada yaşları 18-30 arasında değişen gençlere çalışma ve işyeri algıları; geçim şartları, bununla ilgili beklentileri ve oluşturdukları algı; yaşadıkları karşısında duydukları hisler; siyasete ve siyasetçilere yönelik algı ve beklentileri soruldu ve bunlarla ilgili yaklaşımları ölçüldü. Üç odak grup üzerinden yapılan çalışmada birinci grup yüksek eğitim almış çalışanlardan ve halen üniversitede okuyan öğrencilerden, ikinci grup eğitim düzeyi daha düşük çalışanlardan ve son olarak üçüncü grup iş piyasası dışındaki kişilerden oluşmaktadır.

Bu araştırmayla, kişilerin gündelik hayattaki deneyimlerinin ve algılarının onları ortak bir sınıf kimliğine doğru yöneltip yöneltmediği ölçülmek istenmiştir. Bunu gerçekleştirmenin en önemli yollarından birisi; bireylerin deneyimlediği hislerin, beklentilerin ve algıların ortak ve ayrı yönlerini tespit etmektir. Türkiye'de bu bakış açısıyla ortaya konulan çalışmaların sayısı oldukça kısıtlıyken, mevcut araştırma literatürüne bu yönden katkıda bulunmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Bu durum toplumsal dinamiklerin farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmesine olanak sağladığı gibi politika yapım süreçlerine taşıyacağı bilgi ve veri yönüyle de önemli bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Sosyal sınıf kavramı 1980'lerden itibaren siyasette ve toplumdaki etkileyciliğinin ve açıklayıcılığının önemli bir bölümünü yitirmiştir. Buna paralel olarak sosyal eşitsizlikler ve bunların bireyler tarafından ne şekilde algılanıp deneyimlendiği gibi konular da geri plana itilmiştir. Ancak 2008 yılında gerçekleşen küresel finansal krizinin ardından sosyal eşitsizlikler konusu bir kez daha gündeme gelmiştir. Toplumsal tabakalaşmanın, bir başka deyişle sosyal sınıfların kökeninde yer alan eşitsizlikler kadar bunların nasıl algılandığı ve hissedildiği konusunun akademik çalışmalara yeniden güçlü bir giriş yapmış olduğunu görüyoruz.

2008-2013 yılları arasında finansal krizin getirdiği yoksullaşmaya ve siyasetçilerin bunu ele alış biçimine karşı gerçekleşen sosyal patlamaların ardından, entelektüeller bu hareketlerin sınıfsal yönünü tartışmaya başladılar. Bazılarına göre bu hareketler son yıllarda krizlerin de etkisiyle giderek yoksullaşan orta sınıfların gösterdiği tepkinin bir ürünüydü.

Ancak İngiliz ekonomist Guy Standing meselenin sadece 2008 finansal krizi olmadığını, 1980'lerden bu yana dünyanın deneyimlediği küreselleşmenin çok daha geniş bir sosyo-ekonomik sürecin tetikleyicisi olduğunu belirtmiştir. Standing'e göre 1980 sonrası küreselleşme yeni bir küresel sınıf yapısı doğurmuştur. Standing, bu sınıf yapısında **prekarya** adını verdiği yeni sınıfın toplumsal çoğunluğu proleteriyadan aldığını ve proleteryanın oynadığı ilerici rolü yerine getirmek için yeni bir aday olduğunu kitaplarında yazdı.¹

Prekarya eğer gerçekten bir sosyal sınıf olarak karşımızda ise onu belirleyen bazı ortak unsurlar olmalı. Bu açıdan sınıf kimliğinin; bireylerin hisleri, algıları ve beklentilerinde test edilmesi gerekiyor. Standing'in burada kurduğu dört temel aşama prekaryanın var olup olmadığını kanıtlama açısından yeterli bir tablo sunuyor. Bu dört temel aşama bireylerin üretim, yeniden dağıtım, devletle olan ilişkiler ve ortak hisler konusunda nerede durduğunu bulmaya yönlendiriyor.²

Bunları somutlaştırdığımızda bireylerin işyerlerinde ve iş bulma süreçlerinde yaşadığı deneyimler, ortaklıklar ve ayrılıklar; geçim şartları, borçluluk ve vergilendirme gibi süreçler içerisinde ne konumda oldukları; siyasete ve siyasetçilere karşı duydukları hisler ve son olarak endişe, stres, öfke gibi hisleri nasıl deneyimledikleri olarak kendini gösteriyor. Bu kapsamda bireylere yöneltilen sorular neticesinde prekaryanın varlığına yönelik yönlendirici bir ilk sonuç bulunabilir.

Bu çalışma aynı zamanda, insanlar arasında çalışma ve işyeri konseptine yönelik algının, beklentinin ve hayal kırıklıklarının ölçülmesi hedeflenmektedir. İkincil olarak insanların geçim şartlarındaki ortaklıkların ve ayrılıkların bulunması hedeflenmektedir. Üçüncü olarak bireylerin yaşadıklarından ötürü duydukları ortak ve ayrı hislerin bulunması amaçlanmaktadır. Son olarak, bireylerin bütün yaşadıklarından kimi/kimleri sorumlu tuttuğu ve nasıl bir siyaset algısına sahip oldukları gözlemlenmek istenmiştir. Tüm bunlar karşısında ortaklaşan bireylerin ortak bir sınıf kimliği oluşturma şanslarının olduğu düşünülüyor. Bu açıdan, bu çalışmada dört temel başlık altında bu ortak ilişki ve hisler ağı ölçülmeye çalışılmıştır.

Prekaryaya kavramına yöneltilen, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerdeki sosyo-ekonomik yaşamı açıklayamadığı şeklindeki eleştirilerin dikkate alınması da oldukça önemlidir.³ Bu çalışmanın gelişmekte olan bir ülkede yapılması yönüyle de prekaryaya kavramına yönelik bu tartışmalara önemli bir veri ve perspektif sağlayacağı düşünülmektedir.

1) ARAŞTIRMA METODU

Araştırmada; ortak hisleri, deneyimleri, algıları ve beklentileri gözlemlenmek için prekaryanın üç alt sosyal grubuna uygun olarak üç odak gruba görüldü. Standing, prekaryanın üç alt sosyal gruptan oluştuğunu belirtiyor: Atacılar, göçmenler ve ilericiler. Bunlar sırasıyla üniversite eğitimi almamış ya da daha az eğitilmiş olan ve fiziksel emeğe dayalı çalışanlar grubu, ikincisi göçmenler ve üçüncüsü yüksek eğitim almış ve daha çok beyaz yaka olarak tarif edilen işlerde çalışanlar ya da bu işlerde çalışmaya aday üniversite öğrencileri.

Araştırma sürecinde yaşanabilecek teknik sıkıntılardan –örneğin göçmenlere erişim ve iletişim problemi– ötürü göçmenler mevcut çalışmaya dahil edilmediler. Ancak güvencesizlik ve belirsizlik hislerinin temel motivasyon olduğu bir başka grup olan iş piyasası dışında kalmış ve iş aramaktan vazgeçmiş bireyler göçmenlerin yerine çalışmaya dahil edildi. İşsizlerin ve iş piyasası dışında kalmış kişilerin göçmenler kadar olmasa da güvencesizliği ve belirsizliği yoğun bir şekilde yaşadığı ortadadır. Bu yüzden aralarındaki ortaklık bu grubu göçmenler yerine koymamıza olanak vermiştir.

Mevcut çalışmada özellikle 30 yaş altı gençler hedef alınmıştır. Bunun temel sebebi ise güvencesizliği en yoğun olarak yaşayan kesimlerden birinin gençler olmasıdır.

Bu çalışmada yöntem olarak odak grup görüşmeleri seçilmiştir. Odak grup görüşmeleri; birden fazla katılımcının yan yana olması, hissi ve deneyimsel ortaklıkların ve ayrılıkların tartışma yoluyla ortaya dökülmesinde daha verimli bir yöntem olarak ön plana çıkmıştır. Ancak kişilerin deneyimleri üzerinde yeterince derinleşilememesi önemli bir yöntemsel sorunu da barındırmaktadır.

İlericiler olarak adlandırılan birinci odak grupta üniversitede okuyanlar ve üniversite mezunu çalışanlar bulunmakta. Tamamı üniversitede okuyan ya da üniversite mezunu sekiz kişiden oluşan birinci grupta dört kişi halihazırda üniversite öğrencisidir. Ancak bu grupta bir kişi hariç bütün bireyler bir çalışma deneyimine sahip.

İkinci grup ise atacılar olarak adlandırılan, daha az eğitim almış ve halihazırda daha fiziksel emek gerektiren işlerde çalışanlardan oluşuyor. Bu grupta yedi kişiyle görüşme gerçekleştirildi. Görüşülen yedi kişiden tamamı iş deneyimine sahiptir. Katılımcılardan biri eğitim durumunu yanıtlamamışken bunlardan üçü lise mezunu, ikisi iki yıllık üniversite mezunu ve biri de ortaokul mezunudur.

Üçüncü grupta ise ne eğitimde ne istihdamda yer alan on bireyle görüldü. Bu on kişiden dokuzu işsiz. Diğeri ise tam zamanlı çalışan bir elektrik teknisyeni. Ancak geçmişte işsiz kalma deneyimini yaşamış durumda.

TABLO 1: Görüşülen katılımcıların cinsiyet, eğitim ve çalışma durumu dağılımı

Cinsiyet	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu
13 Kadın + 12 Erkek (Toplam:25)	10 Üniversite + 4 Yüksekokul + 10 Lise + 1 Ortaokul	13 Çalışan + 8 İşsiz + 4 Üniversite Öğrencisi

Görüşmecilerden alınan bilgiler ışığında, farklı eğitim ve mesleki branşlarından gelen bireylerin bir çok deneyimde ve beklentide ortaklaştığı, bunun hissiyat konu-

sunda da bir ortaklaşma getirdiği gözlemlenmiştir. Ortaklaşmanın kökeninde güvencesizlik ve belirsizliğin önemli bir yer tuttuğu görülmüştür.

TABLO 2: Görüşülen katılımcıların cinsiyet, eğitim ve çalışma durumu bilgileri

Grup	Ad-Soyad	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu
1. Grup	A	22	Kadın	Üniversite	Öğrenci
	B	29	Kadın	Üniversite	Çalışıyor
	C	21	Kadın	Üniversite	Öğrenci
	D	26	Erkek	Üniversite	Kısmi Zamanlı
	E	22	Erkek	Üniversite	Öğrenci
	F	26	Kadın	Yüksek Okul	Tam Zamanlı Çalışıyor
	G	29	Erkek	Lise	Tam Zamanlı Çalışıyor
	H	22	Kadın	Üniversite	Öğrenci
2. Grup	I	27	Erkek	Yüksek Okul	Kısmi zamanlı
	İ	21	Kadın	Lise	Kısmi zamanlı
	J	27	Kadın	Üniversite	Tam zamanlı çalışıyor
	K	24	Erkek	Lise	Tam zamanlı çalışıyor
	L	23	Erkek	Lise	Tam zamanlı çalışıyor
	M	22	Erkek	Lise	Tam zamanlı çalışıyor
	N	29	Erkek	Ortaokul	Tam zamanlı çalışıyor
3. Grup	O	24	Erkek	Lise	İşsiz
	P	25	Erkek	Üniversite	İşsiz
	R	20	Kadın	Lise	İşsiz
	S	21	Kadın	Yüksekokul	Tam zamanlı çalışıyor
	Ş	22	Kadın	Üniversite	İşsiz fakat gelir sahibi
	T	25	Erkek	Üniversite	İşsiz
	U	24	Erkek	Lise	İşsiz
	V	26	Kadın	Yüksekokul	İşsiz
	Y	18	Kadın	Lise	Kısmi zamanlı çalışıyor
	Z	18	Kadın	Lise	Ev kadını

2) RAPORUN İÇERİĞİ

Rapor beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; çalışmadan beklentiler, iş bulma süreci, mesleki kimliklerin bireylerin aldığı eğitime uygunluğu, mesleki gelecek beklentileri, işyerinde patronları ve yöneticileri ile olan ilişkileri ve özel sektör ayrımının katılımcılar için ne ifade ettiği, akrabalarının iş bulma ve işyerinde rolleri ile ilgili sorular yönlendirilmiş ve bunlar değerlendirilmiştir. Üçüncü grupta yer alan işsizlere ise aynı sorular çalışmadan ve işyerinden beklentiler olarak sorulmuş ve bunların değerlendirilmesine yer verilmiştir.

İkinci bölümde, üç gruba da geçim şartları, borçluluk durumu, aile ve topluluk yardımı alıp almadıkları, sosyal gelirleri, konut durumları, birikim yapıp yapmadıkları ve sigortalı olup olmadıkları üzerine sorular yönlendirilmiştir. Özellikle gençlerin aileleriyle olan maddi ilişkilerinin onların hayatında nasıl bir yere sa-

hip olduğu sorulmuştur. Bu kısımda esas olarak insanların deneyimlediği geçim şartları ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde üç gruba da zaman üzerindeki kontrolleri, endişe, stres, öfke gibi hislerle ilgili düşünceleri sorulmuştur.

Dördüncü bölümde ise görüşmecilerin siyaset ve siyasetçi algısı ile birlikte göçmenler hakkındaki görüşleri üzerine sorular yönlendirilmiştir. Bu bölümde görüşmecilere onları heyecanlandıran bir umut olup olmadığı, ülkenin geleceği ile ilgili ne düşündükleri ve yaşadıklarından kimlerin sorunlu olduğu, siyasetçilerle ilgili ne düşündükleri sorulmuştur.

Beşinci ve son bölümde ise çalışmanın bulguları bir bütün olarak değerlendirilip bundan sonraki araştırmalar için öneriler sunulmuştur.

B) DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE GÜVENCESİZLİK ÇALIŞMALARI

1) YENİ TOPLUMSAL SINIF “PREKARYA” NEDİR?

Prekarya kavramı 2011 yılında İngiliz ekonomist Guy Standing tarafından yeni bir toplumsal sınıf olduğu iddiasını seslendirmek için ortaya konulmuştur. Standing'in çalışma koşulları ile beraber toplumsal yaşamda büyük dönüşümlerin yaşandığını ve bunların yeni bir toplumsal sınıf yapısı yarattığını iddia ettiği kitabı, ilk olarak 2011 yılında İngiltere'de yayımlanmıştır.⁴

Prekarya ve sınıf çalışmalarına devam eden Standing, 2014 yılında bu konudaki ikinci kitabını çıkarmıştır.⁵ Bu kitabında prekaryanın bir siyasal programa ihtiyacı olduğunu belirten Standing, 2008-2013 yılları arasında meydana gelen sosyal patlamaların bir prekarya ayaklanması olduğunu yazmıştır. 2011'den bu yana prekarya kavramını destekleyen ve eleştiren pek çok çalışma ortaya konulmuştur.

Precarité: Uçurumun Kenarında

Prekarya kelimesi etimolojik olarak ikiye ayrılmaktadır. İngilizce'de *precarious* (istikrarsız, kararsız, riskli, kaygan) hâlinde bulunan kelimenin kökeni Latince'ye aittir: *Pre cari*. Kelimenin Latince'deki karşılığı ise “istemek, talep etmek, yalvarmak”. Ancak; modern dillerde kendini “güvencesiz, kırılgan, istikrarsız” olarak gösteriyor.

Modern Fransızca'da *la precarité* olarak kullanılan kavram, “uçurumun kenarında bulunma, her an çökebilecek durumda olma hali ya da kırılgan durumda bulunma” anlamını taşımaktadır. Standing ise bu anlamları da içeren “*precarious*” ile işçi sınıfı anlamını taşıyan “*proletariat*”nın bir karışımı olarak prekaryayı üretiyor. Sonuç olarak ortaya çıkan prekarya (*precarri+iat*) güvencesizlerin veya uçurumda olanların sınıfı anlamını taşımaktadır.

Standing, Marksizme ait üretim ilişkileri, **dağıtım ilişkileri**, **sınıf bilinci** gibi kavramları kullanarak bunları prekaryanın oluşum sürecine ve halihazırda içinde bulunduğu sosyo-ekonomik atmosfere uygulamıştır. Standing'in çalışmalarında prekaryanın ve diğer toplumsal sınıfların ayırt edici yönlerinden birinin de, sınıf üyelerinin **devletle kurduğu ilişkiler** olarak öne çıkmaktadır. Kısacası; Standing bu dört başlıkta bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik planda giderek ortaklaşması sonucunda kağıt üzerinde de olsa bir toplumsal sınıf oluşturduklarını belirtmiştir.

Standing, kitaplarında ve makalelerinde; üretim ilişkisini ele aldığı bölümlerde prekaryanın işyerinde, iş bulma sürecinde ve çalışma kavramına bakışındaki oluşumlarını ve değişimlerini araştırmıştır. Dağıtım ilişkilerinde ise prekaryanın sahip olduğu maddi kaynaklar ve sosyal gelir gibi seçenekleri incelemiştir. Sınıf bilinci kısmında ise prekarya üyelerinin ortak his ve beklentilerine odaklanırken, devletle olan ilişkiler kısmında prekaryanın devletle ve hükümetlerle olan bağına değinmiştir.

Standing'in çalışmalarında, tüm bu ilişkilere yön veren temel motivasyonlarsa *güvencesizlik ve belirsizlik* olarak ortaya çıkıyor. Bu yüzden, bu araştırmada; güvencesizlik ve belirsizliğin farklı toplumsal kesimler arasında bir sınıf oluşturmaya yetecek kadar olgunlaşmış olgunlaşmadığı ve varsa nasıl şekillendiği gözlemlenmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken de, Standing'in dört temel ilişki biçimini esas alarak odak grup görüşmelerinde katılımcılara somut sorular yönlendirilmiştir.

Yeni sınıf yapısı

Standing'e göre, son kırk yıldır içinde bulunduğumuz küreselleşme sonucunda meydana gelen küresel kapitalizm, teknolojinin de yardımıyla yeni bir yapılanmaya gitmiştir.⁶ Bu yeni yapılanma içerisinde; işyerinin ve çalışma konseptinin dönüşümüne ek olarak toplumsal yaşamda kolektif kurumların (sendikalar gibi) etkisini yitirmesi, bireyciliğin öne çıkması, "önce ben" kültürünün yaygınlaşması, otomasyon ve robotik sistemlerin gelişmesi, kapitalizmde çalışanların oluşturduğu kümenin ağırlık noktasının üretimden hizmete kayması, siyasetin profesyonelleşmesi ve sol siyasetin etkisini yitirmesi gibi gelişmeler yer almaktadır.⁷ Bu liste uzatılabilir ancak Standing bu dönüşümün yeni bir sınıf yapısını da beraberinde getirdiğini düşünüyor.

Standing yeni sınıf yapısını ele aldığı çalışmasında, sınıf oluşumlarının tarihsel sürecinin üzerinde önemle duruyor çünkü ona göre, 19. yüzyılda işçi sınıfını küresel anlamda var eden proleterleştirme süreci son kırk yıldır prekaryalaştırma olarak kendini göstermektedir. Bir başka deyişle; proleterleştirme olmadan proleterya, prekaryalaştırma olmadan prekarya sınıfının var olamayacağını düşünüyor. Standing, proleterleştirme sürecinin insanları istikrarlı ve disiplinli çalışmaya ve emeğe uygun hale getirirken, prekaryalaştırmanın insanları düzensiz ve esnek çalışmaya hazırladığının altını çizmiştir.

Standing, son kırk yıl içerisinde dünyanın çeşitli yerlerinde neoliberal politikalar ve önlemler olarak kendini gösteren siyasal ve ekonomik fenomenlerin prekaryayı doğurduğunu iddia etmektedir. Bunun kökeninde ise prekaryalaştırma ve prekaryalaştırma bulunmaktadır.⁸ Bununla kastedilen ise insanların esnek çalışma ilişki-

lerine alıştırılması, kolektif hakları savunan kurumların ortadan kaldırılması ya da etki alanlarının azaltılması, çalışanların haklarının kesilmesi veya azalması, insanların zaman üzerinde kurduğu kontrolün yitimi ve bunun yöneticilere/patronlara geçmesidir.

Prekaryanın grupları

Bu kısımda Standing'in sınıfsal tasarısında prekaryanın hangi gruplardan oluştuğuna değinilecektir. Odak grup görüşmelerinde seçilen bireyler ve bunların dahil olduğu gruplar bu tasarı ile ilişkilendirilmiştir. Bu rapor için seçilen gruplar ve insanlar, Standing tarafından prekaryanın alt grupları arasında gösterilen ve güvencesizliğe en çok maruz kaldığını düşünen bireylerden oluşmaktadır.

Standing, prekaryanın temel olarak üç alt sosyal gruptan oluştuğunu düşünmektedir. Atacılar, göçmenler ve ilericiler. Atacılar, eski güzel günlere özlem duyan, daha fiziksel emek gerektiren işleri yapan ve yüksek eğitim almamış kişilerden oluşmaktadır. Bu grup, işyerinde ve hayatta deneyimlediği güvencesizlik, belirsizlik ve diğer sorunlar karşısında suçlayacak birilerini aramaktadır.

Öte yandan, ikinci sosyal alt grup olan göçmenleri büyük bir belirsizlik içerisinde kendi ülkelerinden kopan ve başka bir ülkeye gidenler oluşturmaktadır. Aslında prekaryanın güvencesiz yaşam tarzını en iyi yansıtan grup göçmenlerdir denilebilir. Bauman'ın prekarya ile ilgili kısa bilgilendirici videosunda altını çizdiği üzere, Batı'daki prekarya kendi ülkesine gelen göçmenlere baktığında kendi geleceğini görüyor: Mesleğini, yaşamını, ailesini bırakmış; düzenini değiştirmiş ve güvencesizlik ile belirsizliğin ortasına atılmış insanlar. Bir başka deyişle, atacılar ve ilericiler göçmenlere her baktığında kendi rahatlarını yitirebilecekleri, statülerini kaybedebilecekleri ve büyük korku veren bir belirsizliğe düşebilecekleri bir gelecek ihtimalinin cisimleşmesini görüyorlar.⁹

Üçüncü grup ise, Standing'in prekaryaya liderlik edebileceğini düşündüğü ve önemli bir görev atfettiği ilericiler grubudur. Standing'e göre, ilericiler toplumda üniversite eğitimi alan kişilerden oluşmaktadır. Bu alt

sosyal grup, prekaryayı bir bütün olarak tarihteki en eğitimli sınıf haline getirmektedir. Standing'ın tabiriyle, tarihte prekaryaya kadar hiç bir sınıf proletarya kadar eğitilmiş değildi. Proletaryanın da buna dahil olduğunu eklemek gerekir. Ancak; ilericiler üniversite eğitimi almış olmalarına ve pek çok vasfı barındırmalarına rağmen kendilerine yeterince güvence sağlayamıyor ve çalışan yoksulların önemli bir kesimini oluşturuyorlar. Mevcut sosyal gelirleri onlara yetmediği için borçlanma içerisine giriyorlar. Yine de Standing'in dünyasında bu gruba önemli bir görev verilmektedir. Prekaryanın diğer sosyal alt gruplarını toplamak ve öncülük etmek. Bunun sebebi ise prekarya içerisinde dünyadan en çok bilgi alabilen, bağlantı kurabilen ve siyasal mücadeleye öncülük edebilecek olgunlukta eğitimli sosyal grubun ilericiler olmasıdır.

Bunların haricinde, prekarya içerisinde toplumsal olarak özellikle kadınların, yaşlıların ve gençlerin etkilendiği düşünülmektedir. Bu bir anlamda, toplumda daha güçsüz olan kesimlerin güvencesizleşmeden ve piyasalardan daha çok etkilendiğine işaret etmektedir. Araştırmamızda da toplumsal cinsiyet farklılığının güvencesizlik üzerinde etkileri olduğunu gözlemledik.

2) TÜRKİYE'DE GENÇLERDE GÜVENCESİZLİK ÇALIŞMALARI

Bu bölümde 18-24 yaş grubu ve 25 yaşının üzerinde olan gençlerle yapılan ve onların bireysel, toplumsal, ekonomik veya siyasi alandaki yaşamlarında sahip oldukları algıları anlamaya yönelik yürütülmüş araştırmalara odaklanılmaktadır. Bu tarama yürütüldüğünde toplumun, araştırmamızın aydınlatmak istediği prekarya olarak tanımlanan güvencesizler grubu üzerine addedilen kronik özellikleri taşımakta olduğu görülmüştür. Kaynak taramasında yer verilen araştırmaların gençlerle ilgili sunmuş olduğu ortak resim; gençlerin zor durumda, çaresiz, mutluluğu ve umudu yıllar geçtikçe gölgelense de bu hislerin yine de çoğunluk tarafından paylaşılmakta olduğu yönündedir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) yürütmüş olduğu "*Türkiye'de Gençlik İstatistikleri*" adlı çalışma, başta belirtilen yaş grupları içerisinde yer alan gençlerin sosyo-ekonomik haline yönelik 2011'den 2018'e

uzanan tanımlayıcı bulgular sunmaktadır. Geçmişle kıyaslandığında bulgular neredeyse göstergelerin ortaya çıktığı her alanda bir gerileme olduğunu ortaya koymaktadır. Bunları özetlemek gerekirse;

- 2011'de en mutlu yılını yaşadığını söyleyen gençlerin oranı %69.6 iken 2018'in sonuna gelindiğinde bu oran %55.4'e düşmüştür. Bu oran aynı zamanda önceki sekiz yılın en düşük oranıdır.
- Yine 2018'de (önceki 8 yıla göre ilk kez %60'ın altında) bir oranla gençlerin %58'i almış oldukları eğitimden memnun olduklarını belirtti.
- Gençlerin çalıştıkları işlerinden duydukları memnuniyet %76-%78 aralığında değişirken kazançlarından duydukları memnuniyet 2018 yılında en düşük seviyesi olan %48.7 seviyesine geldi.
- Gençler arasında artış eğilimi gözlemlenen işsizlik oranı 2012'de en düşük seviyesi olan %17.5'ten 2018'de %20.3'e çıktı. Bunlara ek olarak ne eğitimde ne de istihdamda yer alan gençlerin oranı 2018 yılında bir önceki yıla göre 0.2 değerinde artarak %24.5 oldu. Esas dikkat çeken durum ise son üç yılda bu oranın kadınlarda erkeklerin iki katından fazla olmasında yatmaktadır. Örneğin; bu oran 2018 yılında genç erkeklerde %14.6 iken genç kadınlarda %34 olmuştur.¹⁰

British Council öncülüğünde bir araya gelen "Next Generation" isimli çalışma grubu, katılımcıları olan gençlere yönelik benzeri bir araştırma yürüterek katılımcılarının görüşlerine ve çözüm önerilerine yer vermiştir. Yürütülen bu çalışma, TÜİK'in yukarıda bahsedilen çalışmalarındaki bulguların bazılarını doğrular nitelikte olup bunların üzerine başka bulgulara da yer vermektedir.

Örneğin; gençler yaşam koşullarına dair iyimserliklerini 5 üzerinden 3 olarak puanlamaktadır. Fakat kendi yaşam koşullarına kıyasla Türkiye genelindeki yaşam koşullarını daha az iyimser bulduklarını ifade etmişlerdir. Ne eğitimde ne de istihdamda yer alan gençlere dair rakamlar TÜİK verileriyle paralel olduğu gibi eğitimden duyulan memnuniyet de yine TÜİK'in verilerine benzer çıkmaktadır. Buna bağlı olarak gençlerin yarısı

iyi bir eğitim almak için Batı ülkelerine gitmek istemektedir.

Araştırma, gençlerin aileleri ile ilişkisi bakımından da önemli bir durumdan bahsetmektedir: Gençler kendilerinin en büyük destek kaynağı olarak ailelerini görürken diğer yandan da kendilerini gerçekleştirmelerinin engeli olarak yine aileyi görmektedir. Raporun bulgularına göre gençler ailelerinin onlar için uygun gördüğü seçeneklerin dışına belli ölçüde çıkabiliyorlar ve bu anlamda da ailelerine bağımlı duruma düşüyorlar. Bunun dışında gençler sosyal çevrelerinde farklı etnik, dini ve siyasi kimliklerle bir arada bulunuyorlar. Fakat bazılarında Suriyeli göçmenlere karşı mesafeli durma eğilimleri de görülmüştür.¹¹

Habitat Derneği'nin yürüttüğü “*Türkiye’de Gençlerin İyi Olma Hali*” araştırması ise gençlik kapsamında gerçekleştirilen bir diğer çalışmadır. Araştırma; maddi durum, ev/çevre yaşantıları, eğitim, sağlık, ilişkiler, gönüllülük faaliyetleri, kentte yaşam ve güvenlik gibi konularda sorular yöneltmiştir. Araştırma, edindiği cevaplara ne çalışan ne okuyan ne de iş arayan “ev gençleri”, “iş arayan gençler”, “çalışan gençler” ve “öğrenciler” olmak üzere 4 farklı grubun perspektifinden de bakarak gençleri ekonomik ilişkileri doğrultusunda anlamak için bir fırsat sunmaktadır. Ortaya çıkan bulguları şöyle sıralayabiliriz:

- Gençlerin yaşamdan memnuniyeti 2 yıl öncesine göre %11’lik bir düşüş göstererek %60 olarak karşımıza çıkmıştır. Gelecekte umutlu gençler ise 2 yıl öncesine göre %12’lik bir düşüş göstererek %55 olarak kaydedilmiştir. İş arayan gençler yaşamdan en çok memnuniyetsizlik duyan ve en umutsuz gençler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Onları, yaşamdan memnuniyetsizliklerine baktığımızda çalışanlar ve sonra da ev gençleri takip ederken; umutlarına baktığımızda ise durum tam tersidir. Öğrenciler ise yaşamlarından en memnun olanlar olduğu gibi aynı zamanda en umutlu olanlarıdır.
- Gençlerin %72’si iş aramak isteseler de iş bulmanın zor olacağından bahsetmektedir. Bunun en önemli sebeplerinin ne olduğu sorulduğunda gençlerin yarısı yaşadıkları çevrede yeterli iş bulunmadığından bahsetmektedir. Bunu iş bulmalarını sağlayacak tanı-

dıklarının olmadığı, ücretlerin düşüklüğü, uygun iş olmadığı gibi cevaplar izlemektedir.

- Gençlerin en fazla önemseydiği konular sırasıyla gelecekle ilgili güvence altına alabilmeleri, iyi para kazanabilmeleri, uzun süre aynı işyerinde kalabilmeleri ve kariyer yapıp terfi alabilmeleri, çalışılan işin hayatta yapmak istedikleri diğer işlere vakit ayırmaya fırsat yaratması ve çalışmalarında yeteneklerini ve kabiliyetlerini kullanabilmeleri olarak ortaya çıkmaktadır.
- Öğrenciler aradıkları işte rahatlığa önem verirken, iş arayanlar kariyer ve maddiyata, ev gençleri meraklarını karşılamasına ve bu iş imkanının sunduğu yaratıcılığa, çalışanların ise toplumsal prestij konularına daha fazla önem vermektedirler.
- Ayrıca ileride başka bir ülkede eğitimlerine devam etmeyi isteyip istemedikleri sorulduğunda gençlerin %25’lik bir kesimi başka bir ülkeye yerleşmek istediğini kaydetmiştir. Başka bir ülkeye yerleşmek isteyenler buna sebep olarak daha iyi iş olanakları, daha fazla kişisel özgürlük ve daha iyi eğitim imkanlarının olduğundan bahsetmiştir.
- Gençlerin yarısına yakını ekonomik durumlarının orta halli olduğunu belirtirken, onları ekonomik durumunu daha kötü bulanlar ve daha iyi olduğunu ifade edenler izlemiştir.
- Türkiye ekonomisinin kötüye gittiğini belirten gençlerin oranı %83 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu oran iş arayanlarda %92, ev gençlerinde %87, çalışanlarda %85 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumdan en çok etkilendiğini belirtenler ise ev gençleri ve iş arayanlar olmuştur.
- Eğitimden duyulan memnuniyet 2017 yılında %74 iken 2019 yılında %71 oranında gözlenmektedir.¹²

Konda tarafından 2016 yılında yürütülen “*Sağlık Algısı*” adlı araştırma çalışmasının öne çıkardığı önemli bir konu ise sağlık sisteminin getirdiği eşitsizlik ve bunun yansımaları olmuştur. Araştırmaya göre toplumun dörtte üçünün bir sağlık sorunu yaşamadığı fakat %70’inin başına gelmesinden en çok korktuğu şeyin sağlık sorunları olduğu görülmektedir. Bu sağlık so-

runları yüzünden tıbbi kurumlara, sağlık personeli ve yakınlarına bağımlı olması korkusu olarak tanımlanmaktadır.¹³

2016 yılında Konda tarafından yürütülen başka bir çalışma ise “Toplumun Ruh Hali: Güvenlik ve Mutsuzluk Gelecek Algısı” olmuştur. Araştırma sonucunda şu vurgu yapılmıştır:

Türkiye’de güven hissi ile mutluluk arasında gözden kaçırılmaması gereken bir ilişki var. Bulgular, hem güvenlik ve mutluluk hislerinin benzer ekonomik ve sosyal şartlarda geliştiğini, hem de siyasi kutuplaşma ve kimliklerden benzer şekillerde etkilendiğini gösteriyor. Başka bir deyişle;

- Güvenlik hissi mutluluk hissini beslerken, mutluluk hissi de güvenlik hissini besliyor.
- Gerek güvenlik hissi, gerek mutluluk kişilerin refah düzeyi ile doğrudan ilişkili - ki refah düzeyi sadece aylık gelirle değil, eğitim düzeyi, hayat tarzı ve kişi-

nin kendisini ne kadar zengin veya yoksul gördüğü üzerinden belirleniyor.

- Güvenlik ve mutluluk toplumsal hafıza ve siyasi kutuplaşmadan bağımsız değerlendirilmemeli – çünkü kişinin güvende ve mutlu olduğunu ifade edip etmemesi kimliklerden ve siyaseti nasıl yorumladığı ile doğrudan ilişkili.

Araştırmada mutluluk ile ilgili yapılan çalışma aynı konuda yürütülen araştırmaların bulguları ile de örtüşmektedir. Katılımcıların çoğu mutlu olduğunu ifade ederken katılımcıların yarısından fazlasını “ne mutlu ne mutsuzlar”, “mutsuzlar” ve “çok mutsuzlar” oluşturmaktadır. Araştırma, oluşturduğu depresyon endeksi ile belli konularda kıyas yapma fırsatı sunmaktadır. Böyle bir kıyaslamada; gelir ve refah bakımından yoksul olan kesimin zengin kesime, geçinemeyenlerin geçinebilenlere, ekonomik kriz bekleyenlerin beklemeyenlere, düşük gelirlielerin yüksek gelirlielere, alt gelir sınıfadakilerin üst gelir sınıfadakilere göre daha depresif olduğu görülmektedir.¹⁴

C) BULGULAR VE ANALİZ

1. ÇALIŞMA VE İŞYERİ ALGISI: DENEYİMLER VE BEKLENTİLER

Günümüzde üretim ilişkilerinin kurulma biçimi toplumda giderek çoğunluk halini alan prekarya için büyük bir güvencesizlik ve belirsizlik getirmektedir. Bu durumun kendini en çok gösterdiği mekan işyerleri olurken; güvencesizlik ve belirsizlik işyerlerinde kurulan ilişkiler ve iş bulma süreçleri ile ortaya çıkmaktadır.

İş bulma sürecinin son derece belirsiz ve tamamıyla piyasaya bırakılmış olması, iş bulduktan sonra çalışma koşullarının güvenceli değil parçalı ve esnek olması, her an kovulma ihtimalinin olması, işyerinde üstlerle kurulan ilişkinin keyfi olması/kontrolün tamamıyla yöneticilerde olması, işyerinde örgütlenme özgürlüğünün olmaması, hedef ve performans sistemleri ile işten çıkarmaların kolaylaştırılması gibi unsurlar; prekaryanın çalıştığı ve katma değer ürettiği yerlerde büyük bir güvencesizlik fanusunda yaşamasına neden olmaktadır. Bu durum prekaryanın üyelerinde kuvvetli bir kaygı yaratmakta ve sosyal yaşamını bütünüyle etkilemektedir. İlişkilerin bu şekilde kurulması sınıf kimliğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Araştırmanın bu bölümünde katılımcılara çalışma ve işyeri deneyimleri, bununla ilgili beklentileri, kamuda ve özel sektörde çalışmaya yönelik kıyaslamaları, işyerinde patronları ve yöneticileri ile kurdukları ilişki, hedef ve performans sistemi hakkındaki düşünceleri, akrabalarının iş bulma ve/veya işyerindeki rolleri, mesleki kimliğe sahip olup olmadıkları ve aldıkları eğitim ile mesleklerinin uyuşup uyuşmadığı sorulmuştur. Üç alt sosyal grupta da cevaplarda ortaklaştığı tespit edilmiştir.

a. Çalışmadan ve işyerinden beklentiler

İlk olarak her üç gruptaki katılımcılara ilk olarak sahip oldukları işlerinden ve çalışmaktan memnun olup olmadıkları sorulmuştur. İnsanların çalışma algısını ölçmek için bu bölümde iki unsur kullanılmıştır. Bunlardan biri iş bulmanın kolay olup olmadığı sorusu ve ikincisi kamu-özel sektör ayrımı hakkındaki düşünceleridir.

Eğitim düzeyi yüksek olan katılımcılar arasında iyi bir iş nedir sorusuna verilen cevaplar çalışma ve işyeri algısı ile ilgili önemli bir perspektif sağlamaktadır. Buna göre; insanlar çalışma saatleri düzenli olan, tatili olan, huzurlu, kendilerine zaman ayırabildikleri, maaşı düzenli ve yeterli olan, iş yükünün az olduğu işler talep etmektedirler. Bir işin saygınlığının olması ve kişiyi mutlu etmesi gibi ifadeler eğitimliler ve işsizler arasında ortaklaşmıştır. İyi bir iş nedir sorusuna eğitim düzeyi yüksek katılımcıların verdiği yanıtlar şu şekildedir:

“Saygınlığı olması, bence en iyi iş, kazandığın parayı harçayabildiğin iştir yani.” (Kadın, 22, Öğrenci)

“Mutlu olmak bence; mutlu, huzurlu bir ofis, hafta sonu olması.” (Kadın, 26, Çalışıyor, Üniversite)

“Düzenli bir maaşı olsun, çalışanlarıyla aile gibi olması.” (Erkek, 29, Çalışıyor, Lise)

“Bence teşvik de çok önemli. Yani işverenlerin teşvik edici olması. Hem maddi hem de manevi. Yani şöyle, arada bir böyle ödüllendirme gibi çalışanları...” (Kadın, 22, Öğrenci)

"Yani kendine ait bir vaktin varsa..." (Erkek, 26, İşsiz, Üniversite)

"Ya benim için iyi iş şey, iş yükünün az olduğu..." (Erkek, 22, Öğrenci)

Birinci grupta yer alan katılımcılara, iyi bir çalışmaya ve işyerinden beklentilerine yönelik sorular sorulduğunda cevaplar daha çok şartların iyileştirilmesi ve zaman kontrolü olarak görülmektedir. Ancak üçüncü grupta yer alan işsiz ve iş piyasası dışında kalmış katılımcılara aynı soru yönlendirildiğinde, katılımcılar işyerinde daha önce deneyimledikleri olumsuz tecrübeleri hatırlatıp bunların olmadığı huzurlu çalışma yerlerini arzu ettiklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte, işsizlerin mevcut işlerden en büyük taleplerinin saygı görmek olması önemli bir ayrım olarak öne çıkmaktadır.

"Ya ben çok fazla insanla çalıştım, düzgün insanlarla çalışmayı çok isterim. Çok tartıştığım insan oldu çünkü bugüne kadar. Mesela şey böyle gerçekten hani az önce açılmıştı ya bir biçsin yani sen gitsen de yerine geldiği için laf anlatamıyorsun, üstlerin seni dinlemiyor her türlü bir şeyi vurgulayan bile bir önemi yok o yüzden insaflı insanlarla çalışmak isterdim, evet saygı..." (Kadın, 26, İşsiz, Yüksekokul)

"Benim de öyle. Düşünce özgürlüğü, değer verilmesini hissetmek ve saygı bence." (Kadın, 22, İşsiz, Üniversite)

"Benim de aynı, çalışana bir değer verilmesi." (Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

"Herkesin eşit olduğu bir yer aslında." (Kadın, 18, İşsiz, Lise)

Geçim şartları bölümünde daha geniş ele alınan bir konu ise çalışanlara önerilen maaşın iş bulma süresini uzatması ve insanları çalışma fikri karşısında caydırıcı rol üstlenmesidir. Örneğin, üçüncü gruptaki katılımcılar kendilerine asgari ücretin de altında işler önerildiğini belirterek bu durumun işsiz kalmalarında önemli bir yer tuttuğunu vurgulamışlardır. Üniversiteli çalışanlar için bu durum sahip olunan nitelikler karşısında asgari maaş ya da bunun biraz üstünde seyreden bir maaş olarak ortaya çıkmaktadır. Yüksek eğitim almamış olanlar

in bu durum daha çok asgari maaşın dahi altında bir ücret uygulaması olarak ortaya çıkmaktadır.

"Ben anaokulunda yardımcı öğretmenlik yaptım. Ücretler çok azdı, asgari ücret bile değildi ve tam gün çalışıyordum. O yüzden çıktım. Şu an görüştüğüm yerler de aynı şekilde az ücret veriyor. Ya arıyordum, arıyorum ama vazgeçtim bu ücretlerden ötürü." (Kadın, 20, İşsiz, Lise)

"Ön muhasebe mezunuyum. Mali müşavirin yanında bir staj gördüm sadece bir yıllık. Onun haricinde devam edecektim aslında orada, ama asgari ücretin altında talep ettikleri için de kabul etmedim." (Kadın, 18, İşsiz, Lise)

"Ben yaklaşık 4,5 sene çalıştım bir inşaat firmasında. Arkadaşım dediği gibi maaşı pek tatmin etmediği için ve yaptığım iş aldığım kazançtan düşük olduğu için ayrıldım." (Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

Aynı şekilde yüksek eğitim almış gruptaki bir katılımcı iş bulmanın kolay olup olmayacağı sorusuna maaşlar konusunda düşük beklentili olunması halinde iş bulmanın kolay olacağı şeklinde yanıt vermiştir.

"Mezun olmayı bekliyorum. Kolay oluyor hani kriteriniz düşükse. Yani maaş, hemen bulacağım diyorsanız, askeriyenin bir tık üstü oluyor. Ben şu şartlarda 4.000 falan kazanabiliyorsam baya bir uğraş olur yani bir altı ay falan ya da bir referans gerektiriyor." (Erkek, 26, Kısmi zamanlı çalışıyor, Üniversite)

Günümüzde çalışma kavramı ve işyeriyle ilgili bir diğer keskin konu ise işyerinde düzenli çalışma saatlerinin olmamasıdır. Bu durum zaman ve hisler bölümünde daha detaylı ele alınacaktır ancak her üç grubun da çalışmadan beklentileri arasında düzenli çalışma saatlerinin olması önemli bir yer tutmaktadır.

"İşe girmeden önce konuştuğun saat, bir firmada hiç sabit stabil kalmıyor. Normalde bir vatandaşın günlük çalışma saati 8 saat. Bunu 10 saate, 12 saate hatta 15 saate çektikleri de oluyor." (Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

Katılımcılar iyi iş tanımları arasında kendilerini mutlu hissedecekleri işlerin çalışma ve işyeri ile ilgili beklentilerinde son derece önemli olduğunu altını çiziyorlar. Burada önemli olan bir diğer konu ise işsizlerin iyi bir işten beklemedikleri arasındaki somut beklentileri arasında maddi koşullardan ziyade bunun onlar üzerinde bıraktığı mutluluk ve tatmin gibi hislere değinmeleridir. Öte yandan katılımcılar, işyerlerinde çalışma beklentileri arasında düşüncelerini özgürce açıklayabilmeyi de oldukça önemli görüyorlar.

“Kendini mutlu hissettiğin iş, bence iyi bir iştir. Severek işi yapmak çok önemli bence.” (Kadın, 20, İşsiz, Lise)

“Şimdi keyif aldığımız bir şey yapıyoruz diylim. Bunun için bize para veriyorlar. Bu bence en iyi iş tanımı.” (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

“Serbestlik diyorum ben. Ama şöyle açacağım o konuyu; kendi aklımızdaki düşünceleri geliştirmek, işinize yansatabilmek ve farklı donanımlara sahip olduğumuzu insanlara gösterebilmek.” (Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

Kamuda ve özelde çalışma farklılığı: Gelişimsiz istikrar

Katılımcıların çalışma deneyimlerini ve beklentilerini ve çalışma kavramına bakış açılarını daha iyi anlamak için kamu sektöründe çalışmak isteyip istemedikleri soruldu. Katılımcıların kamu ve özel sektör ayırımına gitmeleri ve bunu detaylandırmaları yoluyla onların modern çalışma ile ilgili deneyim ve beklentileri ele alınmak istenmiştir.

Türkiye’de kamu sektörünün garantili ve istikrarlı bir iş sunduğuna yönelik genel algının katılımcılar arasında kırılmaya başladığı gözlenmiştir. Bir çok katılımcı kamuda çalışmanın artık garantili ve güvenceli bir iş an-

lamına gelmediğini, bu durumun özellikle devlet kadrolarında yaşandığı belirtilen kayırmacılık ve OHAL döneminde çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK) aracılığıyla zarar gördüğünü belirtmiştir.

Kamu sektöründe çalışma algısı her ne kadar zarar almış gibi görünse de üç gruptaki katılımcıların çoğunluğu; kamu sektörünün halen özel sektördeki çalışma koşullarına göre düzenli maaş, düzenli çalışma saatleri ve izin/tatil imkanları olarak büyük avantajları olduğunu belirtmişlerdir. Burada ortaya çıkan durum, özel sektörde çalışma algısının kamu sektörüne göre düzensiz izin, düzensiz tatil hakkı ve düzensiz maaş olarak kendini göstermesidir. Tüm bunlar insanların hayatında belirsizlik ve güvencesizlik yaratan unsurlar ve insanlar özel sektörde deneyimledikleri bu güvencesizlikten kurtulmak için halen kamu kadrolarının önemli bir kaçış olduğunu düşünüyorlar. Kamu sektöründe çalışma algısı son yıllarda aldığı hasara rağmen, halen çalışanlar ve iş arayanların bir ütopyası olarak yerini korumaktadır.

**“Günlük çalışma saati
8 saat. Bunu 10 saate,
12 saate hatta 15 saate
çektikleri de oluyor.”**

“Özelde mesela 6’da çıkacaksın diyor ama kesinlikle 6’da çıkmazsın bence, hep 7’ye uzar. Evet, özelde öyle olduğunu (sömürdüklerini) düşünüyorum.” (Kadın, 21, Öğrenci)

“Ailemden dolayı. Babam memur benim. Memur alışkanlığı. Düzenli saat, düzenli izin, düzenli maaş. Ne şekilde olursa olsun; maaşları, sosyal faaliyetleri daha çok. Maddiyat olarak iyi, saatler olarak iyi, izin olarak iyi. İş güvencesi olarak tabii ki.” (Erkek, 29, Çalışıyor, Ortaokul)

“Ben özel sektöre göre daha iyi olduğunu düşünüyorum yani devlet sonuçta. Tatili belli, saati belli hani özel sektör gibi değil.” (Erkek, 27, Çalışıyor, Yüksekokul)

"Hayatımızı garantiye almış oluyorsunuz bir nevi."
(Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

"Saatleri güzel oluyor bir kere. Hafta sonu evdesin, tatillerin iyi. Emekli olunca da iyi. Hayatın kurtuluyor yani." (Kadın, 26, İşsiz, Yüksekökol)

Ancak garantili ve güvenceli olarak görülen kamu sektöründe çalışma algısının çok net şekilde kırılmaya başladığı gözlemlenmiştir. Katılımcılar devlette çalışmanın güvenceli iş getirdiği algısının yıkılmasında OHAL KHK'larının ve devlet kadrolarında yapıldığı belirtilen kayırmacılığın önemli sebepler olduğunu dile getirmişlerdir.

"Devlette çalışan tanıdıklarım da var bence devlet de sağlam değil. Şöyle sağlam değil: Orada da sizi çıkartıp torpille başka kişileri sokabiliyorlar. Özellerde de bu şekilde. Çok şükür hani benim öyle bir şey başıma gelmedi. İki yerde çalıştım; şu an da ikinci yerdeyim ama hani kendim çıkarım, çıkartılacağı mı düşünmüyorum. Öyle bir ortam değil." (Kadın, 26, Çalışıyor, Yüksekökol)

"Yani dedikleri gibi aslında. Devlete bir giriş yapınca sanki sarsılmayacağını düşündüler ama bir tane KHK çıkartarak sizi altüst edebilirler, hani hiç öyle de olmuyor." (Kadın, 22 Öğrenci)

"Çünkü devlette çalışmak herkesin yapabileceği bir şey değil. Devletin mesela kendi torpilli elemanları oluyor." (Erkek, 27, Çalışıyor, Yüksekökol)

"Düşünürüm ama yani şöyle girmesi bence çok sıkıntılı. Çünkü orada torpil olaylarının çok döndüğünü düşünüyorum." (Kadın, 18, İşsiz, Lise)

Öte yandan devlette çalışan akrabası olduğunu söyleyen üniversiteli kadın çalışan devlet kadrolarındaki kayırmacılık konusuna şu şekilde değinmiştir:

"Ya siyasi tabii oluyor ister istemez (devlet kadrolarındaki atamalar için). İşte ne bileyim mesela bir devlet değiştiğinde, işçiler de değişiyor. Ben buna inanıyorum yani. Çünkü bütün kadro bir anda değişmese bile parça parça başlıyor. Ha bunu yadırgıyor muyum? Yadırgamıyorum şahsen çünkü herkes

kendi yakınında güvendiği insanlar olsun ister."
(Kadın, 26, Çalışıyor, Yüksekökol)

Ancak, insanların devlette çalışma konusunda ilgili özellikle kendilerini geliştirememeye gibi bir kaygıları söz konusu. Bu açıdan katılımcılar kamu sektöründe çalışmada bir istikrar görseler de bu sektörü kendilerini geliştirebilecekleri bir alan olarak değerlendirmemekteledir.

"Ya orda da biraz şey mantığı var; devlete kapak atayım, yatayım. Hani belli bir çalışma düzeni olacağını düşünmüyorum ve kendinizi geliştirebileceğiniz bir yer gibi de gelmiyor bana." (Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

"Özeldede kendimi daha çok geliştirebilirim ve oradan oraya zıplayabilirim. Mesela devlete girdikten sonra şey riskini almayabilirim, devlete girdim hani çok iyi, özel bir iş çıksa bile çıkmayayım diyebilirim. Ama mesela özeldede olursa önüme başka bir fırsat çıkarsa bir özelden çıkarım başka bir yerde çalışırım." (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

b. Çalışan ve yönetici/patron ilişkisi

Çalışma kavramı ve işyeri algısı ile ilgili bir başka önemli nokta ise işyerinde yöneticilerle ve patronla kurulan ilişkidir. 1980 sonrası neoliberalleşen işyerlerinde kolektif hak savunusunun (sendikacılık) zarar gördüğü bilinmektedir. Bu durum çalışanların haklarının toplu olarak savunulamamasına ve işyerlerinde çalışanların bir araya gelemeyip tersine birbirlerini rakip olarak görmesine neden olmaktadır. Bu durum bir başka açıdan çalışanların yöneticileri ve patronları karşısında yalnızlaşmasına neden olmaktadır.

Sennett, 1980 sonrası yaşanan büyük kurumsal dönüşüm öncesi Fordist üretimin hakim olduğu dönemde; kapitalizmin kurumsal yapısının temel ayırt edici yönlerinin **büyüklik, hiyerarşiklik ve dakiklik** olduğunu vurguluyor. Başka bir açıdan ifade edecek olursak, 19. ve erken 20. yüzyıl kapitalizminde üretim yapılan yerler olabildiğince büyük, buralardaki yönetim hiyerarşik ve yetkileri belli ve disiplinli zamana son derece önem veren yerlerdir. Ancak Sennett, bugün bunun bütünüyle terk edildiğini ve yeni kapitalizmde esnekliğin ve esnek zaman

anlayışının ve işyerlerinde yönetim ile çalışanlar arasında eşitsiz keyfi ilişkilerin hüküm sürdüğünü belirtir.¹⁵

Mevcut araştırmada da; çalışanların işyerlerinde kurumsal bir sesinin olmadığı, yöneticileriyle kurduğu ilişkilerin tamamıyla keyfi olduğu ve bu açıdan yöneticilerin ya da patronların istismarına açık olduğu görülmüştür. Bu durum çalışma konseptinde 1980 sonrası dönüşümü özetler niteliktedir. İşyerindeki güvencesizliğin kökeninde çalışanların kurumsal bir sesinin olmaması önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki işyerlerinde çalışanların patronları ile kurduğu ilişkinin ötesinde patronların akrabalarının dahi çalışanlar için sorun yarattığı gözlemlenmiştir. Bu durum işyerinde yöneticiler ve patron arasındaki hiyerarşi algısını ortaya koyan önemli bir unsur olmaktadır.

“Şöyle; bundan önceki iş yerim çok yoğundu, üzerimde aşırı bir baskı vardı. O yüzden eve gittiğimde huzursuz oluyordum. Patronun kız kardeşi. Patronun kız kardeşlerinde biraz sıkıntılar olabiliyor.” (Kadın, 26, Çalışıyor, Yükseköğretim)

“Şöyle, belirli bir seviyeyi aştığımızdan sonra atıyorum, eğer iki seneyi aştıktan sonra artık patron işçiden çıkıp abi kardeşe veya abla kardeşe döndüğümüz için o belirli çizgiyi tutturduktan sonra o şekilde ilerliyor. Ha, lakayt durumlara da gittiği var, yani yaşanmış örnekleri var ve işten çıkarmalar oldu. Ama o samimiyeti yakaladıktan sonra herhangi bir problem yok.” (Erkek, 29, Çalışıyor, Lise)

“Bence personellere çok değer verilmiyor Türkiye’de. Karşılaştım tabii. Arkadaşlarım otellerde çalışıyorlar yani hani umurlarında değil başka bir sürü insan bulurlar, o kafada herkes.” (Kadın, 22, İşsiz, Üniversite)

“İşverenler çok kaba bence.” (Kadın, 26, İşsiz, Yükseköğretim)

“Biri gider biri gelir (diye düşünüyorlar). Ben de karşılaştım. Telefonda gelin görüşelim, konuşalım

diyorlar. Gidiyorsunuz kapıdan sadece bir CV alıp geri gönderiyorlar. Hani benim işim var deyip çıkıyorlar.” (Kadın, 20, İşsiz, Lise)

“Şu anda benle alakalı değil ama şu an yakın arkadaşım çalıştığı yerden ayrılmayı planlıyor. Patronu mobilya taşımaya için kendi evine çağırmış. Hani ben böyle bir şeyi istemiyorum diyor, diğer çalışan kişilere de hiç değer verilmeyormuş.” (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

“Ya ben çok fazla insanla çalıştım, düzgün insanlarla çalışmayı çok isterim. Çok tartıştığım insan oldu çünkü bugüne kadar. Mesela şey böyle gerçekten hani az önce açılmıştı ya bir hiçsin yani sen gitsen de yerine geldiği için laf anlatamıyorsun, üstlerin seni dinlemiyor, her türlü bir şeyi vurgulayan bile bir önemi yok, o yüzden inşaatlı insanlarla çalışmak istemedim.” (Kadın, 26, İşsiz, Yükseköğretim)

İşyerinde yöneticilerin ve patronların müdahalelerine açık ve dolayısıyla güvencesiz halde bulunan çalışanların işyerindeki bir

başka olumsuz algısı ise yöneticilerin ve patronların kendi yakınlarına ya da sevdiklerine **kayırmacılık** yapmasıdır. Bu durumun çalışanların kariyer beklentileri ile birlikte çalışmanın geleceğini ve çalışanların hissiyatını etkilediği görülmüştür.

“Kaç kere yakınlarımdan duydum çünkü. Mesela yükseliyor, müdür oluyor. Sırf işte yakını mezun oluyor diyelim, o işi mesela yakınına veriyor ve diğerini işten çıkartıyor. Daba önce ben part time çalışmıştım bir yerde, öğrenciyken günlük işlere gidiyordum ama bir 15 gün falan çalışmıştım. Telefonlara bakıyordum, turizm firmasıydı. Orada bile, sürekli tanıdıklara daha şeydi bana mesela daha aşağılayıcı konuşabiliyordu. Ben bir şeyi bilmiyordum, nasıl bilmiyorsun gibilerinden şey yapabiliyordu.” (Kadın, 21, Öğrenci)

Bu araştırmada katılımcılar arasındaki çalışma pratiklerinde grup içi farklılıklar yoğun olarak hissedilmiştir.

Bunlardan en önemlisi, ilericiler olarak adlandırılan grup üyelerinin farklılığıdır. Grupta çalışma deneyimi daha çok olan çalışanlar ile çalışma deneyimi az olanlar arasında işyeri ve çalışma konseptine karşı farklı algılar olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma deneyimi daha çok olan üniversitelerin işyeri süreci ile ilgili çok daha gerçekçi olduğu görülmektedir.

“Ben memnunum. Hani patron adil olduğu için memnunum. Çok yer var öyle, adil olmayan patron, hak ettiğini vermeyen çalışanlarına, ama ben hak ettiğimi aldığımı düşündüğüm için ben memnunum.” (Kadın, 26, Çalışıyor, Yükseköğretim)

“Ben 8 senedir çalışmama rağmen patron odaklı bir iş yerinde çalışmak istemezdim.” (Erkek, 29, Çalışıyor, Lise)

c. Akraba/yakınların çalışma ve işyerindeki rolü

Bireylerin sosyal hayatlarında ve işyerlerinde deneyimledikleri güvencesizlik ve belirsizliğin azalmasında/artmasında akrabalık ilişkilerinin sağladığı sosyal sermayenin önemli bir rolü vardır. Geçim şartları kısmında bu konu daha çok sosyal gelir seçeneği olarak ele alınacaktır. Ancak iş bulma ve/veya işyerindeki çalışma sürecinde de akrabaların son derece önemli olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun sadece akrabalar için geçerli olmadığı ve genel olarak tanıdıkları kapsadığı da gözlemlenmiştir. Sosyal bilimler alanında “sosyal sermaye” olarak adlandırılan bu duruma göre, sosyal sermayesi güçlü olan çalışanların güvencesizlik ve belirsizlik hislerini daha az yaşadıkları düşünülmektedir. İş bulma sürecinde ve işyerinde tanıdıkların olması bu durumu oluşturan önemli bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır.

“Aile. Yani aileden dolayı çok fazla olmadı tabii ki ama tanıdık olursa dediği gibi, arkadaşların tanıdık olursa her yerde dayınız olursa her yerde iyisiniz. Tanıdık olmazsa yani biraz zor.” (Kadın, 29, Çalışıyor, Üniversite)

“Yani tanıdığı olanlar tabii kolayca buluyor ama bir bağlantı lazım, onları da oluşturup iş bulana kadar.” (Kadın, 22, Öğrenci)

“Restoran sahibi tanıdığımız olduğu için hem daha rahat bir ortam olarak düşündüm, yani kolay buldum, yabancı bir yerde çalışmaktansa.” (Erkek, 23, Çalışıyor, Lise)

“Çalıştığım firma zaten akrabamızın.” (Erkek, 22, Öğrenci, Üniversite)

“Benim her akşam gittiğim bir restoranda, kafeydi, arkadaşlarımla gidiyordum. Çok fazla boş zamanım olduğu için ben çalışmayı tercih ediyordum. Orda işte konuşurken iş aradıklarını falan duydum o şekilde işe girdim.” (Kadın, 21, Çalışıyor, Lise)

“Ben bir tane staja gittim Antalya’da, çalıştığım zaman mutfaktaki aşçıbaşından bulaşıkçısına kadar bir aşiretlerdi.” (Kadın, 22, İşsiz, Üniversite)

Akraba/tanıdıklar iş bulmada ve işyerinde önemli bir avantaj sağlamakta ancak bu ilişkilere ve desteğe sahip olmayanların bunlara sahip olanlara göre olumsuz deneyimler yaşamasına da neden olmaktadır. Bu durum bu sosyal sermayeye sahip olmayanlarda yaşanan stresi ve güvencesizliği artırmaktadır. Katılımcılardan bazıları işyerlerinde akrabası olanların kayırdığını hatta bu durumun ücretlere ve sigortalılık primlerinin yatırılmasına dahi yansımalarını ifade etmiştir.

“Çok yaşadım mesela. Olduğum ofisteki herkes akrabaydı, tek yabancı bendim. Ya ondan daha iyi yapabiliyorum ama o akraba ve o kalıyor. Evet ve tam maaş alıyor mesela.” (Kadın, 18, İşsiz, Lise)

“Bizim tanıdık olduğu için (sigorta primi) ödeniyor.” (Kadın, 21, Çalışıyor, Lise)

d. Hedef/performans algısı ve beklentiler

1980 sonrasında hedef ve performans sistemlerinin giderek artması ve işyerlerinde özellikle çalışanlara karşı kullanılması çalışan haklarının kaybına ve hatta iş kayıplarına yol açmaktadır. Bu açıdan hedef/performans sistemlerinin getirilmesi çalışanlar için ciddi bir stres kaynağı olmaktadır. Bu kısımda özellikle çalışanlar arasında böylesi bir durumun olup olmadığını gözlemlemeyi amaçladık.

Katılımcılara çalışanların patronu, patronun da çalışanları denetlediği iki yapılı bir performans sistemini nasıl karşılayacakları sorulmuştur. Hem ilericiler hem de atacılar olarak adlandırabileceğimiz gruptaki katılımcıların çoğunluğu, hedef ve performans sisteminde sadece patronların değerlendirilmesini değil bunun çift taraflı olmasını arzulamaktadırlar. Bir başka deyişle, patronların da denetlenmesini istemektedirler.

Şaşırtıcı olan bir başka bulgu ise çalışanların performans sistemindeki değerlendirmeleri işyerindeki diğer arkadaşlarına bırakmak istememeleridir. Bu Richard Sennett'in kitaplarında bahsettiği 1980 sonrası yaygınlaşan "önce ben!" işletme kültürünün önemli bir temsili olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, çalışanların kolektif kurumların ve kendilerini temsil eden kolektif seslerin yokluğunda diğer herkesi tümüyle rakip ve düşman olarak gördüğü bir çalışma ve işyeri algısına işaret etmektedir. Karşılıklı puan verme sistemi ile ilgili olarak eğitilmiş gruptaki çalışanların düşünceleri daha az eğitim almış gruptakilerle de örtüşmektedir.

"(Patron ve çalışanların birbirlerini karşılıklı olarak değerlendirmesi) Bence mantıklı, ben isterdim açıkçası. Çünkü şimdi düşününce üsttekiler hep; nasıl olsa rahatım, hani alttakiler onları değerlendirmede için çoğu yerde öyle biliyorum. Daha böyle şey davranıyorlar rahat davranıyorlar, daha saygısız davranıyorlar. Ben karşılıklı puan vermek isterdim. Yani yapacak bir şey yok ama öyle bir şeyi (sadece tek taraflı patron tarafından yapılan performans sistemi) tercih etmedim açıkçası, istemezdim." (Kadın, 22, Öğrenci)

"Çift taraflı olması daha iyi." (Erkek, 29, Çalışıyor, Lise)

1980 sonrası işyerleri; gücün piramidal bir şekilde yukarıda toplandığı, biriktiği ya da kontrol edildiği bir yapı haline bürünmüş durumdadır. Burada anahtar cümlelerden biri, birinci gruptaki bir katılımcıdan geliyor. Onun bu soruya yanıtı işyerlerinde kurulan güç eşitsizliğini anlatır niteliktedir.

"Çift taraflı olması iyi en azından gücün tek tarafta toplanmasındansa..." (Erkek, 26, Kısmi zamanlı çalışıyor, Üniversite)

Bu noktada, katılımcılara özellikle patron değerlendirmesi ve performans sistemi arasında kalınsa neyi tercih edecekleri sorulduğunda, atacılar grubundaki katılımcıların tamamı performans sistemini tercih etmişlerdir. Bu gruptaki bir katılımcı patronların doğru karar vermediğinin altını çizerek performans sisteminin daha akılcı olabileceğine işaret etmiştir.

"Patron hiçbir zaman doğru karar vermez." (Erkek, 29, Çalışıyor, Ortaokul)

"Bizde aynı dediği gibi farklı sektörlere göre değişebiliyor ama ben patron kararını da pek olumlu bulmuyorum." (Erkek, 27, Çalışıyor, Yüksekokul)

Öte yandan, yukarıda bahsedilen "çalışanların birbirine güvenmeme" faktörüne özellikle ilericiler grubunda rastlanmıştır. İki katılımcı, çalışanların birbirine puan vermesinin işyerleri içerisinde kurulan mevcut güç dengelerinde ve rekabette sorun yaratabileceğini belirtmiştir.

"Çalışanların birbirini puanlamasını istemem. Çünkü günümüzde insanlar kararları verdikleri bu işleyişten dolayı değil de, mesela sevmediği birine düşük puan verebilir. Ofis ortamlarında çok fazla var." (Kadın, 26, Çalışıyor, Yüksekokul)

"Ben de... yok, istemem. Hayır, hiç inandırıcı gelmedi bana. Yani nasıl diyeyim, bence, adil davranmazdı hiçbirisi sanki. Herkes sevdiği arkadaşına yüksek puan vermiş gibi geliyor." (Kadın, 21, Öğrenci)

"Özellikle ofis ortamlarında öyle zaten. Bir yakınlık var, bir gruplaşma var. Hani çok sıkıntı olur, ben istemezdim." (Kadın, 26, Çalışıyor, Yüksekokul)

e. Mesleki kimlik algısı

Çalışma kavramı ile ilgili bir başka önemli unsur ise çalışanların mesleki kimliklerine yaklaşımları ve aldıkları eğitimle yaptıkları iş arasındaki uyum durumudur. 1980 sonrası dünyada, mesleki kimlikler giderek yok olurken, esnekleşme adı verilen kavramla birlikte herkes her işi yapabilir konuma gelmiş ve dahası kısa zaman içerisinde bir çok pozisyon ve iş değiştirebilen çalışma anlayışı

güç kazanmıştır. Bu ise, kişilerin hayatında son derece önemli yer tutan çalışmanın istikrarsız hale gelmesine neden olmuştur. Fransız sosyolog Robert Castel çalışmanın kişilerin bireysel ve sosyal dünyası üzerindeki etkilerinin büyük olduğunun altını çizmektedir. Mesleki kimlikler, kişilere bir bireysel tatmin yaşatabildiği gibi sosyal hayatta da kendini açıklama mekanizması olabilmektedir.¹⁶ Örneğin, bunu ilericiler grubunda yer alan bir kadın öğrenci şu şekilde ifade etmiştir:

“Evet. Yani bir de şu var; maddi olarak değil de öğreniciyken daha böyle sürekli bir şeyler öğreniyorsun ve artık onu kullanmak istiyorsun. Artık bir yerde bir işe yaramak istiyorsun. O çok büyük bir içinde kalıyor insanın. Artık sürekli, mesela, kendi adıma konuşayım staja gidiyorum. Hocamın yaptığı her şeyi yapıyorum ama orada tek başıma hasta bakamıyorum. Artık hani birileri bana bir görev versin de ben de yapayım. Tatmin olmak yani.” (Kadın, 22, Öğrenci)

Öte yandan, üç gruptaki katılımcıların ortak noktası, mesleki kimlik oluşturmamaları ve hızla değişen iş ortamına ayakta kalamayacak denli hızlı iş değiştirmeleridir. Henüz iş değiştirmeyenlerin de bunun beklentisi içerisinde olduğu gözlenmiştir.

“Çünkü çıktuktan sonra direkt olarak başka bir yerde bu potansiyele sahipken başka bir yerde de iş bulabileceğime de inanıyorum. Evet, en fazla 1 hafta beklerim.” (Erkek, 29, Çalışıyor, Lise)

Standing, prekaryanın en önemli özelliklerinden birinin aldığı eğitimle yaptığı iş arasındaki fark olduğunun altını çiziyor. Buna göre, günümüzde insanlar hoşlanmadıkları ve eğitimini almadıkları işleri yapmak zorunda kalıyorlar. Araştırmamız da bu yöndeki bulguları içermektedir. Ayrıca, her üç gruptaki katılımcılar da ortak bir şekilde iş değiştirmeyi düşündüklerini eklemiştir. Birçok kişi için en önemli sebeplerin; kendilerine ve özel hayatlarına zaman ayıramamaları, yaptıkları

işten hoşnut olmamaları ve yaptıkları işin kendilerini yeterince geliştirememesi ya da bu potansiyele sahip olmaması olduğu görülmüştür.

“Hani 8 sene geçtiğinden dolayı belki de bir alışkanlık oldu. Farklı bir sektör olarak veya farklı bir mevkii olarak atılmak daha iyi gelebilir diye düşünüyorum.” (Erkek, 29, Çalışıyor, Lise)

“Kendi okuduğum bölümle ilgili bulacağımı hiç düşünmüyorum.” (Kadın, 21, Öğrenci)

“Hep bu işi mi yapacaksınız?” sorusuna karşılık olarak ise katılımcılar aşağıdaki cevapları vermiştir:

“Aslında bu soruyu ben kendime daha çok soruyorum. Bir şey arıyorum ama hani ne yapacağımı bilmiyorum. Bakar geçerim. Ya ben duramam, çok sıkılan bir insanım.” (Kadın, 21, Çalışıyor, Lise)

“Ben şu anda bu şirkette çalışıyorum ama daha önceden de aynı şekilde çalıştım. Hem tasarım hem makine. Bir de hariç olarak ben 3 boyutlu yazıcılara bakıyorum. İleride bu mesleği yapar mıyım yapmaz mıyım bilmiyorum, şu anda bir iş üzerindeyim, web tasarımı üzerinde. O tarafa kaymayı düşünüyorum kendi web sitesi tasarımıma.” (Erkek, 24, Çalışıyor, Lise)

“Bulduğum yerin bana bir şey kattığını düşünmüyorum. Bulduğum yerden sadece ihtiyacımı karşılıyorum, aman aman ekstra bir şey katmıyor. Ben daha çok kendi keyfimce daha çok zevk alabileceğim bir işe yönelmeyi istedim yani. En azından severek yapacağım ve ilerleyebileceğim.” (Erkek, 22, Çalışıyor, Lise)

“Ben de memnunum ama tekliflere de açığım tabii, ehebe. Satış pazarlama konusunda bizim aileden gelen bir şey galiba. Üniversite okudum ama okumak zorunda olduğum için okudum.” (Kadın, 27, Çalışıyor, Yükseköğretim)

“Kendi okuduğum bölümle ilgili iş bulacağımı hiç düşünmüyorum.”

“Tabii ben yine herkes gibi bir yerde çalışmaktansa kendi işimi kurmayı düşünürüm. Ancak daha fazla para kazanmak için değil. Sevdiklerime zaman ayırmak çünkü ne kadar para kazansan da para mutluluk değildir yani. Para insanı mutlu etmez. Benim amacım daha mutlu olmak kendi işimi kurup rahat yaşamak.” (Erkek, 23, Çalışıyor, Lise)

“Bir de şöyle bir şey dedi arkadaş üniversite okudum falan dedi şey yapmadım. Doğru söylüyor çünkü üniversite okuyanların da iş bulabilme imkanı yok, Türkiye’de ve kimsenin okuduğu bölümü yaptığını düşünmüyorum.” (Erkek, 27, Çalışıyor, Yüksekokul)

“Şöyle bir şey var, ben 5 sene Almanca siyaset okuyorum, gidip de küçük bir işle başlamam yani. O zaman işsizlik olur. Ben başlamak istemiyorum öyle bir işte. Ben o kadar bir üniversite okuyorsam güzel bir meslekle işe başlamak isterim. Tabii ki yani bir sürü üniversiteli işsiz var; hukuk okuyan da işsiz yani. Nasıl desem, herkes ne kadar çaba gösterdiyse onun karşılığını görmek ister yani. Yapacak bir şey yok.” (Kadın, 22, Öğrenci)

İşsizler arasında özellikle kendilerini geliştirebilecekleri fırsatlara erişemedikleri yönünde ifadeler söz konusudur. Dolayısıyla işsizlerin mevcut durumlarını diğerlerinden farklı olarak fırsat eşitsizliğine bağlama eğiliminde oldukları gözlenmiştir.

“Daha rahat çalışmak istiyorum. Başka bir meslek düşünüyorum şu an. (Devlet) Kendinizi geliştirebileceğiniz bir yer gibi de gelmiyor bana.” (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

“Benim de çizim programlarım ama fırsat vermediler ki yani. Mezun oldum hiç çalışmadım bile kendi bölümümde.” (Kadın, 26, İşsiz, Yüksekokul)

“Daha iyi bir network kurmak olabilirdi benim. Fırsat olmadı. Üniversitenin yerinden kaynaklarının yetersizliğinden olmadı.” (Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

“Şöyle; mezuna kaldığım için aynı zamanda meslek lisesi çıkıştım, belli çoğu dersin hiçbir şeyini görmedim ve sınavda hani aynı bölümü okumak istiyorum mesela muhasebe mezunuyum, maliye okumak

istiyorum ama bana Türkçeyi, Matematiği belli dönem göstermediler ve ben öyle dersleri görmedim ama bana üniversite sınavında onları zorunlu tutuyorsun. O yüzden de dersaneye gidiyorum.” (Kadın, 18, İşsiz, Lise)

2. GELİR KAYNAKLARI, GEÇİM KOŞULLARI, BEKLENTİLER

Araştırmanın giriş bölümünde belirtildiği üzere, ‘yeniden dağıtım ilişkileri’ prekarya sınıf kimliğinin oluşumunda oldukça önemli bir yere sahiptir. Bununla kastedilmek istenen ise özellikle bireyin ekonomik kaynaklar karşısındaki (ücretler, vergilendirme, sahip olunan servet ve gayrimenkuller ile borçlanma pratikleri içerisindeki durumu) konumu ve bunlardan kaynaklanan sosyal ilişkileridir.

Standing burada sınıf çalışmalarında bugüne kadar alanı ve söylemleri domine eden bir söylemi terk ediyor: Aylık gelir ya da ücretin tek başına sınıfsal yapının göstergesi olduğu iddiası. Ona göre, bir sınıfın ayırt edici yönlerinden biri o sınıfın üyelerinin aldığı aylık ücret değil, onun sosyal geliridir. Sosyal gelir seçenekleri arasında, kişinin kendi gıdasını üretmesi, aile ve topluluk yardımı, aylık gelir (maaş), işyeri bonusları, birikimler, sosyal yardımlar ve gayrimenkuller gibi seçenekler yer almaktadır.

Ücret; sosyal gelir kalemlerinden biridir ama bundan çok daha fazlası olan ‘sosyal gelir’ ve onun seçenekleri, kişinin yaşadığı belirsizliği ve uçurumun kenarında olma halini belirleyen temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu durum ise bireylerin geçim koşullarında aranabilir. Odak grup görüşmelerindeki bir katılımcının geçim şartları ile ilgili sözleri bu belirsizlik halini oldukça iyi özetlemekte:

“Tek çocuğum, ailemle yaşıyorum. Geçimden yana böyle bir şeyim yok, bir sıkıntım yok. Kötü değil iyi de değil hani. İyi değilim onu biliyorum ama kötü de değilim, bu belirsizlik zaten insanı rahatsız ediyor. Hani ne olacağımı kestiremiyorum. Şu an mesela kötü olsam ne iş olsa yaparım koşturayım edeyim moduna da girebilirim belki, gerçekten kötü olsam ama kötü değil.” (Erkek, 22, Çalışıyor, Lise)

TABLO 3: Katılımcıların, aylık geliri, aylık gelir beklentisi ve faturalarını ödeyebilme durumu

Grup	Ad-Soyad	Aylık Gelir	Aylık Gelir Beklentisi	Son 2 Yıldır Faturalarınızı Düzenli Ödeyebiliyor musunuz?
1. Grup	A	500 TL veya daha düşük	10.000 TL	Faturalar hep zamanında ödendi
	B	cevap yok	cevap yok	cevap yok
	C	cevap yok	15.000 TL	Faturalar hep zamanında ödendi
	D	1.001-1.500 TL	7.000 TL	Faturalar bazen aksatarak ödendi
	E	501-1.000 TL	5.000-6000 TL	Faturalar hep zamanında ödendi
	F	2.001-2.500 TL	3.500 TL	Faturalar hep zamanında ödendi
	G	2.501-3.000 TL	5.000 TL	Faturalar genelde gecikerek ödendi
	H	500 TL veya daha düşük	4.000 TL	Faturalar hep zamanında ödendi
2. Grup	I	500 TL veya daha düşük	7.000 TL	Faturalar bazen aksatarak ödendi
	İ	2.001-2.500 TL	7.000 TL	Faturalar hep zamanında ödendi
	J	2.001-2.500 TL	7.500 TL	Faturalar bazen aksatarak ödendi
	K	500 TL veya daha düşük	8.000 TL	Faturalar bazen aksatarak ödendi
	L	3.501-4.000 TL	5.000 TL	Faturalar hep zamanında ödendi
	M	2.001-2.500 TL	cevap yok	cevap yok
	N	2.501-3.000 TL	10.000 TL	Faturalar bazen aksatarak ödendi
3. Grup	O	2.001-2.500 TL	cevap yok	Faturalar hep zamanında ödendi
	P	cevap yok	6.000 TL	Faturalar hep zamanında ödendi
	R	cevap yok	4.000 TL	Faturalar hep zamanında ödendi
	S	3.001-3.500 TL	cevap yok	Faturalar hep zamanında ödendi
	Ş	cevap yok	7.000 TL	Faturalar hep zamanında ödendi
	T	cevap yok	8.000 TL	Faturalar bazen aksatarak ödendi
	U	500 TL veya daha düşük	15.000 TL	Faturalar hep zamanında ödendi
	V	500 TL veya daha düşük	cevap yok	Faturalar genelde gecikerek ödendi
	Y	500 TL veya daha düşük	4.000 TL	Faturalar hep zamanında ödendi
	Z	cevap yok	4.000 TL	Faturalar bazen aksatarak ödendi

Bir başka deyişle, bireyin sosyal geliri ne kadar fazlaysa güvencesiz ve belirsiz bir yaşamdan sıyrılma ihtimali o kadar fazladır. Bu ise bireylerin deneyimlediği belirsizliği azaltır ancak prekarya üyelerinin yaşamlarında sosyal gelir seçeneklerinin çok azıyla, çoğunlukla sadece işyerinden aldığı ücretle yaşamaya çalıştığı bilinmektedir. Bu bölümde üç gruptan katılımcılara bu iddiayı test edebilecek sorular yönlendirildi.

Bu kısımda, her gruptaki katılımcıya deneyimlediği geçim şartları, gelirleri, birikimleri olup olmadığı, bun-

larla ilgili beklentileri ve düşünceleri, borçlu olup olmadıkları ve kredi kullanım deneyimleri, konut sahibi olup olmadıkları ile ilgili konularda da sorular yönlendirildi. Ayrıca, işsizlere temel gelir isteyip istemedikleri sorusu da yönlendirilerek bu konudaki görüş ve beklentileri ele alındı.

Bireylerin gelir ve servet kaynaklarındaki toplumsal konumları onların hislerini ortaklaştırabilmektedir. Bu ise, sınıf kimliğinin oluşumunda oldukça önemli bir yere sahip durumda. Üç grubun katılımcılarının ortak

bir şekilde gelir kaynakları ve geçim koşulları konusunda zorlandığı görülmüştür.

İşsizlerin geçim şartlarının daha ağır olduğu ve diğer gruptaki katılımcılara oranla daha dezavantajlı bir konumda oldukları gözlenmiştir. Ancak aile yardımlarının her üç gruptaki katılımcı için de hayatta kalma konusunda son derece önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

a. Geçim koşulları ve deneyimler

İlk olarak, her üç gruptan katılımcıya genel geçim durumları soruldu. Grup farketmeksizin katılımcılar genel olarak geçim şartlarının oldukça zor olduğunu ve son yıllarda daha da zorlaştığını belirtirken, hayatlarında tatil yapmak ya da alışveriş yapmak gibi pek çok şeyi ötelediklerini ifade etmişlerdir. Bazı ihtiyaçların ertelenmesi her üç grup için de ortak bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

“Ya şöyle söyleyeyim, gidebileceğiniz çoğu yeri erteleyebiliyorsunuz veya kendinize zaman ayırmayı erteleyebiliyorsunuz. Son iki yıl bayağı bir zorladı. Özellikle işte bu geçiş süreçleri iş anlamında iktidar değişiklikleri seçim süreci vs. bayağı bir zorladı. Kendi adıma da şöyle söyleyeyim: Dediğim gibi zaman zaman fark edebiliyor. Çünkü mesela asgari ücretle başlıyorsunuz, standartlarınızı ona göre oluyor, bazı şeylerden feragat edip o maaşla geçinebiliyorsunuz. Ama biraz daha yükseldiği zaman 3.000-5.000 biraz daha kendinizi atıyorum hafta sonu bir eğlenceye atabiliyorsunuz. Bunlar fark edebiliyor, bunun zorlukları oluyor genelde.” (Erkek, 29, Çalışıyor, Lise)

“Kısa vadede yapamadığım çok şey var. Yani kendime ait pek bir harcama yapamıyorum. Hani öyle zaten durumlar da pek iyi olmadığı için harcama genelde borca gidiyor. Ekonomik durumdan dolayı pek memnun değilim yani, hatta hiç memnun değilim. Gelecekle alakalı planlarım var. Genelde onlar umut oluyor.” (Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

“Yani şöyle söyleyeyim, son 1 yılı saymayayım, son 5-6 yıldır falan kendimizi sıkın birisiydik.” (Erkek, 22, Öğrenci)

“Ben ailemle yaşıyorum ama kazandığım para bana kalmıyor. Kardeşe, şu an dershaneye gidiyor, ortaokulda. Direk ona ben yatırım yapıyorum. (Geçim sıkıntısı orada mı sorusuna yönelik olarak) Tabii ki.” (Erkek, 24, Çalışıyor, Lise)

“Yapamadığınızda ötelediğiniz bir şey var mı?” sorusuna karşılık olarak ise katılımcılar aşağıdaki cevapları vermiştir:

“Tatil tabii ki, sosyal hayat.” (Kadın, 27, Çalışıyor, Yüksekokul)

“Ben daha fazla yurtdışına çıkmak isterdim şu anda, daha fazla şehir dışına çıkmak isterdim açıkçası. Sadece onu yapamıyorum, onun dışında diğerlerinde sıkıntım yok.” (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

İşsizler arasında geçim koşullarının daha da zorlaştığı ve kişilerde bir yetersizlik hissine neden olduğu tespit edilmiştir. Düzenli bir gelir olmadan yaşamının, kişilerin ihtiyaçlarını karşılamayı ötelemelerine ve ihtiyaçlarını karşılamada aileleri ile aralarında bir bağımlılık ilişkisi geliştirmesine neden olduğu gözlenmiştir. Bu durumun kişilerin bireysel özelliklerini olumsuz etkilediği de görülmüştür. Bireyler en temel ihtiyaçlarında dahi son kararı almadan önce diğer aile bireylerine danışmayı elzem saydıklarını söylemişlerdir.

“Ya daha fazla dışarıya çıkmayı gerçekten özledim. İstedğim bir şeyi öyle özgürce alamıyorum mesela şu anda.” (Kadın, 26, İşsiz, Yüksekokul)

“Yetersiz hissediyorum. Hani o kadar okut, o kadar para dök sonra gel evde otur böyle garip hissediyorum kendimi.” (Kadın, 22, İşsiz, Üniversite)

“Aynen yetersiz hissediyorum. Babamla çok tartışıyoruz bunları. Ben dinlememeye çalışıyorum moralim bozulmasın diye ama yani evet yetersiz hissetmek çok kötü gerçekten. Bir de istediğimi istediğim zaman alamamak da sürekli bir lirayı bile düşünmek zorunda olmak can sıkıyor tabii.” (Kadın, 26, İşsiz, Yüksekokul)

“Karttan harcama yaparken, alo anne bunu alayım mı diye sormak. Sence iyi mi falan...” (Kadın, 22, İşsiz, Üniversite)

"Evet, onu ben de çok yaşıyorum." (Kadın, 26, İşsiz, Yüksekokul)

İşsizlerin düzenli bir ücrete sahip olmadığı ancak çoğunlukla sosyal gelir seçeneklerinden biri olan aile yardımı (harçlık) ile gereksinimlerini karşıladıkları görülmüştür. Düzenli olmayan diğer gelir tipleri arasında ise, bu kişilerden bazılarının bazen özel ders vermesi veya etraflarında ufak tamirat/tadilat işlerini yapmaları karşılığında gelir elde etmeleri gösterilebilir.

"Arada sırada arkadaşlarımla telefonu kırıldığında onları yapıyorum." (Erkek, 21, Çalışıyor, Yüksekokul)

Ne istihdamda ne eğitimde yer alan grubunun geneli harçlıklarla geçindiklerini söyledikten sonra moderatörün "Yetiyo mu harçlıklar?" sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir:

"Yetiyo." (Kadın, 22, İşsiz, Üniversite)

"Yettirmeye çalışıyoruz." (Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

"Eskiden daha iyiydi. Şimdi bu aralar biraz 2 yıldır falan bir şeyler..." (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

"Yani genelde maddi açıdan param kalmadığında falan isteyemiyorum. O yüzden sıkıntı çekiyorum. Genelde ailede bana bir miktar para verilir bunu yettirmeye çalış denir." (Kadın, 18, İşsiz, Lise)

b. İşsizlerin temel gelir algısı

İşsizlere, bireysel özerkliğe ve bağımsız karar alma mekanizmalarına zarar veren maddi yetersizliğe karşılık her ay karşılıksız bir şekilde kendilerine verilecek temel gelire nasıl baktıkları da soruldu. Konuyla ilgili, 1000 TL gibi bir temel gelire ne dersiniz sorusu yönlendirildi. Bazı katılımcılar bunun hayatlarında büyük bir değişim yaratmayacağını söyleseler de grubun geneli böylesi bir gelirin hiç yoktan iyi olacağını ve ihtiyaçlarını karşılamada önemli olabileceğini belirtmişlerdir.

"Seviniriz yani." (Kadın, 26, İşsiz, Yüksekokul)

"Çok bir şeyi değiştirmez herhalde." (Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

"Hiç yoktan iyidir." (Kadın, 20, İşsiz, Lise)

"Hiç yoktan iyidir ama hiç kimsenin hayatını çok da değiştirmez 750-1000 lira." (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

"Yani sormadan hani alırım da o kadar çok kurtarmaz ki hani. 740 lira 2 saniyede harcanır yani. Şu an 50 lira bile 5 lira yani." (Kadın, 22, İşsiz, Üniversite)

"Ama hiçbir şey yapmadan alacaksın." (Kadın, 26, İşsiz, Yüksekokul)

"Daha fazla olamaz, o iyi ya bence." (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

c. Sosyal gelir olarak aile

Sosyal gelir, çalışma karşılığında elde edilen aylık ücretten çok daha fazlasıdır. Günümüzde bireylerin pek çoğu sadece çalışma karşılığı ücretlerle yaşamaya çalışmaktadır. Ancak sosyal gelir seçenekleri, bireylerin hayatını rahatlatan unsurlara da sahiptir.

Sosyal gelir seçenekleri arasında; aylık kazanç, işyerinden alınan bonuslar, sahip olunan birikim, gayrimenkul, aileden ya da bir topluluktan alınan yardım, sosyal yardım ve kişinin kendi yemeklerini üretip üretmemesi gibi seçenekler bulunmaktadır. Bu durumda; kişi bunlardan ne kadarına sahipse kişinin yaşamındaki belirsizliğin ve kişinin deneyimlediği güvencesizlik hissini de o denli azaltmakta olduğu düşünülmektedir. Toplumsal sınıf piramidinde yukarı doğru çıkıldıkça bu gelir seçeneklerinin arttığına ve yaygınlaştığına işaret edilirken, aşağıya doğru bunların azaldığı gözlemlenmektedir.

Odak grup görüşmelerinde 'aile yardımının' 30 yaş altı gençler için son derece önemli bir sosyal gelir olduğu ve bireylerin hayatta kalma stratejilerinde hayati bir öneme sahip olduğu görülmüştür. Çoğunluğu işsiz olan üçüncü grup katılımcılarının harçlıklarla ve aile yardımlarıyla geçindiği yukarıda belirtilmişti. Çalışanlar dahi, aile yardımları olmadan zorluk yaşayacaklarını

belirtmişlerdir. Aile ile birlikte yaşamanın; çalışanlar, öğrenciler ve işsizlerde ortak olarak hayati bir sosyal gelir kaynağı olduğu gözlemlenmiştir.

“Ya şöyle, bende sıkıntı yok, sanırım ailemin desteğinden dolayı. Ailemin desteği olmasaydı hani tek bireysel olarak maaşımla faturalarımı da rahat bir şekilde ödeyebilirim. Tek başıma döndüremem. Şöyle, döndürebilirim, faturalarımı ödeyebilirim ama bu kadar rahat yaşayamam, bu kadar istediğim gibi dışarda istediğim ortamlarda takılamam. Tatil falan biraz zor olur. Aile desteği önemli.” (Kadın, 26, Çalışıyor, Yüksekokul)

“Yani kendim tatil yapmak istiyorum. Böyle düşünmeden alışveriş yapmak istiyorum. Ya mesela arkadaşlarımla Bodrum'a gitmek istiyorum en basiti. O en basiti ama. Böyle bir tık yükseliyor sonra, yurtdışı tatilleri, onları da istiyorum ama kurdan dolayı tabii şu an çok zor. Bunların hepsini bir de hani kendim yapmak istiyorum. Böyle baba desteğiyle değil de yani kendi kazandığım parayla yapmak istiyorum. Bunları da böyle kademeli. Şu an mesela yapamıyorum. Bunları yapmak isterdim ama.” (Kadın, 22, Öğrenci)

“Yani aynı. Ne kadar alırsam o kadar gidiyor. (Aile) Karşıyorlar, ekliyorlar tabii ki.” (Kadın, 27, Çalışıyor, Yüksekokul)

“Ben kendi kazandığımı harcıyorum. Babamdan da alıyorum. Öyle.” (Kadın, 21, Çalışıyor, Lise)

Halihazırda öğrenci olan ve ailelerinden harçlık alan katılımcılar çalışmaya başlamaları durumunda aile yardımının kesilebileceğini ve bunun onları daha da zorlayabileceğini belirtmişlerdir.

“Bence daha kötü olacak benim için. Çünkü mesela işe girersem kendim bir kiraya çıkmak istiyorum. Bu sefer ailemden para istemeye utanırım eğer para ka-

zanırsam. O gelir biter, öbürküsü de anca yeter mi yetmiş mi bilmiyorum yani.” (Kadın, 21, Öğrenci)

Bu bölümde ayrıca, zor geçim şartlarının aşırıya çekilmiş halini temsil eden bir soru katılımcılara yönlendirilmiştir. Büyük bir sağlık sorunu yaşandığında onlara kimin yardımcı olacağı sorusu her üç gruptaki katılımcılara da yönlendirilmiştir. Bu soruyla amaçlanan, mevcut gelir ve kaynaklarla ilgili beklentiyi ölçmekti. Ayrıca ücretlerin yetmediği bir durumda, eldeki hangi kaynakla bu zor durumun aşılabileceği beklentisi de görülmek istenmiştir.

Katılımcıların hepsi, olası ağır bir sağlık sorununun maliyetini tek başlarına kaldıramayacaklarının altını çizdiler. Üç grubun katılımcıları arasında da böylesi bir durumda başvuracakları birincil ve en önemli kaynak olarak aile öne çıkmıştır. Katılımcılar zor durumlarda bankaların ya da devletin kendilerine yardımcı olmayacağını düşünmektedirler. Ayrıca böylesi bir durumu daha önce deneyimlediğini söyleyen katılımcılar yaşadıklarının kendilerini çok etkilediğini de belirtmişlerdir.

“Bizde böyle bir durum söz konusu oldu geçmişte. Evet, annem kanser hastası oldu. O kadar çok borca girdik ki yani daha yeni yeni topladık yani bir 10 sene sürdü.” (Kadın, 21, Öğrenci)

“Sanmıyorum yani toparlayabileceğimi. Tek başıma karşılayamam. Yani borçlarımdan dolayı şu an kredi de çekemiyorum. Dua etmekten başka çarem kalmaz diye düşünüyorum.” (Erkek, 29, Çalışıyor, Lise)

“Tek başıma şu an tabii ki karşılayamam ama aile olarak karşılayabiliriz.” (Kadın, 22, Öğrenci)

“Yani devlet zaten zamanında bize haybeden borç göndermişti de hala onun borçlarını ödüyoruz. Bir daha böyle bir şey olursa Allah korusun yani olmasın.” (Erkek, 26, İşsiz, Üniversite)

"Şöyle, bireysel olarak tabii ki karşılayamam. Aile olmasa da şu an günümüzde bir sürü seçenek var hani kredi olur, bankadan para çekebilirim, onu çalışıp ödeyebilirim kendi sağlığımca o sıkıntı. Başka bir şeyden dolayı da olursa dediğim gibi ilk aileye başvururum, aileden olmazsa kredi çekerim, pes etmemeye çalışırım yani." (Kadın, 26, Çalışıyor, Yüksekokul)

"Ya benim o durumda ailem yardımına koşar. Kendi başıma bir şey yapamam açıkçası hani. Kredi puanımın da çok yüksek olduğunu düşünmüyorum. O yüzden çok yüksek bir kredi vereceklerini de düşünmüyorum." (Erkek, 22, Öğrenci)

"Devletten sosyal yardım alabilir misiniz?" sorusuna karşılık olarak ise katılımcılar aşağıdaki cevapları vermiştir:

"Çok çok uğraşmamız lazım onun için." (Erkek, 29, Çalışıyor, Lise)

"Sanmıyorum." (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

Katılımcılar, aile dışında yakın arkadaşlarının da kendilerine olası zor bir süreçte yardım edebileceğini düşünmektedirler. Ayrıca böylesi bir durumda bazı katılımcılar, böylesi bir durumda ilk olarak sahip olduğu sahip olduğu evi satıp süreci idare edebileceklerini söylemişlerdir. Bu durum, insanların zor zamanlarda kendi yakın çevreleri ve akrabaları dışında hiç kimseden yardım görmeyeceklerine yönelik algıyı destekler niteliktedir.

"Tutarı görüşür eğer imkanım yoksa yakın arkadaşlar devreye girer." (Erkek, 23, Çalışıyor, Lise)

"Yaptığım şeyi başa sarıp borcumu satıp evimi ödeyebilirim. Olduğu kadarını..." (Kadın, 27, Çalışıyor, Yüksekokul)

"Ben de aynı şekilde. Evi satıp, ailem çevrem destekli ile." (Erkek, 29, Çalışıyor, Ortaokul)

"Eş dost benimki de." (Erkek, 24, Çalışıyor, Lise)

"Yani aile. Çok babacı oldum şu an." (Kadın, 21, Çalışıyor, Lise)

Tüm katılımcıların arasından sadece birisi, devletin kendini düştüğü olası bir zor durumdan kurtarabileceğine inandığını belirtmiştir. Söz konusu erkek katılımcı, ABD ve Almanya'ya oranla Türkiye'de sağlık sektöründe devlet payının ve desteğinin daha çok olduğunu bu yüzden devlete güvendiğini belirtmiştir. Ayrıca işsizler grubundaki bir katılımcı, böyle bir durumla karşılaştığında sosyal medyadan yardım çağrısı yapabileceğini söyleyerek, aile dışında böyle bir seçeneğin de olduğunu belirtmiştir.

"(Devlet) Kurtarır ya. Şu an dünyada ülkeler olarak sağlık konusunda en çok destek sağlayan ülke Türkiye. Şimdi mesela benim Almanya'da ve Amerika'da arkadaşlarım var bir sıkıntı olduğu zaman hastane çok fazla miktarda para alıyormuş. Şu an devlet hastanelerinin böyle bir durumu yok bizde. Ama bu sadece sağlık sektöründe." (Erkek, 23, Çalışıyor, Lise)

"Sosyal medyada çağrı yaparsın." (Kadın, 22, İşsiz, Üniversite)

d. Borçluluk ve sosyal/özel sigortalılık

Öte yandan sosyal gelir seçenekleri arasında olmayan ancak son derece önem arz eden bazı dağıtım unsurları da bulunmaktadır. Bunlar arasında sosyal sigorta ve/veya özel sigorta gibi bir seçenek ve borçlanma pratikleri sayılabilir. Bunlardan birine sahip olmak ya da olmamak o kişinin sınıfsal konumu ile ilgili oldukça fazla veri sunmaya adaydır.

Kredi kartı veya bireysel kredi ile borçlanmış kişilerin belirsizlik ve güvencesizlik hissi artmaktadır. Sosyal sigorta veya özel sigortasının olmayışı ise bireyin işsizlik korkusunu daha fazla yaşamasına ve işyerinde yöneticileriyle kurduğu ilişkilerin bu durumdan etkilenmesine neden olmaktadır. Bu durum prekaryalaşma sürecinde önemli bir yer tutmakta ve prekaryanın ortak endişelerinden birini oluşturmaktadır.

Katılımcıların bir kısmının kredi kartı borçları olduğu ve aylık gelirlerini buna harcadıkları gözlenmiştir. Öte yandan, işsiz olarak tanımlayabileceğimiz katılımcılar, kendilerine ait kredi kartlarının olmadığını, ailelerinin

kredi kartlarını kullandıklarını ve bu yüzden de harcamalarına dikkat ettiklerini belirtmişlerdir.

“Kısa vadede yapamadığım çok şey var. Yani kendime ait pek bir harcama yapamıyorum. Hani öyle zaten durumlar da pek iyi olmadığı için harcama genelde borca gidiyor. Yani part time çalışıyorum. Ama tabii çok düşük bir meblağ. Bu zaten zorunluluk bir noktada çünkü tek başına babamın maaşı yetmiyor. Zaten eski borçlar olsun, devlete olan borçlar falan var, onları kapatmaya çalışıyoruz genelde. Hani şey olarak dersem de hani geçim durumu olarak da iyi değil yani, ortanın bir tık altı diyebilirim. Çünkü sürekli borçlar hani aksıyor, kredi kartıdır şudur bilmem ne.” (Erkek, 26, Kısmi Zamanlı Çalışıyor, Üniversite)

“Çok şükür bir sıkıntı yok. Kendi geçim durumumdan bahsedeyim. Ben de böyle günlük işlere gidiyorum şu anda hani kendi işimi yapmadığım için. Kendi kazandıklarımı da işte ya biriktiriyorum ya da kredi kartı borçlarımı ödüyorum.” (Kadın, 22, Öğrenci)

“Kullanılan kredi kartını ödeme sorumluluğu sizde mi, ailede mi?” sorusuna yönelik olarak katılımcılar şöyle yanıtlar verdiler:

“Yani ailemde tabii şu an için.” (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

“Benim de yani kendi kartım ama ailem ödüyor.” (Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

“Benim de ailem.” (Kadın, 22, İşsiz, Üniversite)

“Ben zaten pek kullanmamaya çalıştığım için.” (Kadın, 26, İşsiz, Yüksekokul)

Bazı katılımcılar ise, sahip oldukları evlerin kredi borçlarının kendilerini çok zorladığını ifade etmişlerdir.

“Bana evim var diyorlar ama hiç param yok, hep borcum var, ebebe. 2.500 TL maaş alıyorum 3.500 TL ödüyorum. Ama evim var.” (Kadın, 27, Çalışıyor, Yüksekokul)

“Ben de 850 TL ödüyorum, 2850 TL maaş alıyorum. Benim 60 ay var.” (Erkek, 29, Çalışıyor, Ortaokul)

Özellikle ikinci ve üçüncü gruptaki katılımcılar arasında sosyal sigorta ile ilgili gözlemlenen bir unsurun toplumda oldukça yaygın olma ihtimali endişe verici bir durumdur. Katılımcılar, asgari ücretin geçerli olduğu işyerlerinde, işverenlerin kendilerine asgari ücreti değil bunun daha da aşağısında bir ücreti vermeye eğilimli olduklarını belirttiler. İşverenlerin ayrıca asgari ücreti aylık değil haftalık vermeye başladıkları yönünde ifadelerle karşılaşıldı. Bunun yanı sıra part-time çalışan bir katılımcı kendisine sigorta dahi yapılmadığını ifade etmiştir.

“Çalıştığım sektörü de söyleyeyim. Mesela asgari ücret önceden 1600 iken veriyorlardı ama şimdi haftalığa bağladılar 400 TL. O şekilde veremeyeceklerini düşündükleri için haftalık veriyorlar.” (Erkek, 29, Çalışıyor, Ortaokul)

(Daha önce part-time çalışan birine size sigorta yapılmış mıydı sorusuna yönelik olarak) “Yok yok hiç. Yani benim genelde işverenim bile ben zaten müdürlerle görüşmüyorum. Sadece benden bir iş isteniyor, onu yapıyorum. Evet. Ama tabii ödemeleri de şey olabiliyor 1 ay sonra da ödüyorlar, 3 ay sonra da ödüyorlar. Kafalarına göre ödüyorlar. Hani benim sürekli sanki ben yapıyormuşum gibi taciz etmem gerekiyor böyle 2 günde bir yazmam gerekiyor.” (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

Aynı şekilde katılımcılardan biri, işyerine girerken asgari ücret üzerinden anlaşıldığını ancak bunun işverenlerin devletten ceza yememek için kullandığı bir yöntem olduğunu ve kendisine asgari ücretin altında bir ücret verildiğini belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise buna ilave olarak çalıştıkları patronların kendilerine sigortasız dahi çalışmayı teklif ettiklerini dile getirdiler. Başka bir katılımcı ise yaygın olduğunu belirttiği bir uygulamayı ifade etmiştir. Buna göre işe başlanırken işverenle asgari ücret üzerinden anlaşılrsa da daha sonra ücretin bir kısmı elden işverene geri iade ediliyor.

“Sigortasız çalıştırmayı teklif ediyorlar.” (Kadın, 22, İşsiz, Üniversite)

“Sigorta yapıyorlar hatta 2000 üstü olarak gösteriyorlar ama ücret olarak 1300 1500 (...) Bu durum iş aradığım özel okullarda yaygın.” (Kadın, 20, İşsiz, Lise)

"Eline aldığım para az oluyor ama senin yemek paranı, yol paranı orada gösterip o şekilde bir düzenlemeye gidiyor." (Erkek, 21, Çalışıyor, Yüksekokul)

"Bir de şöyle yapıyorlar. Normalde devlet ceza vermemesi için asgari ücrette anlaşıyorlar, şu kadar miktarı geri isteyen firmalar oluyor." (Erkek, 23, Çalışıyor, Lise)

Katılımcılara ayrıca özel sağlık sigortası isteyip istemedikleri de soruldu. Bununla amaçlanan ise, özel bir güvence türüne nasıl yaklaştıklarını ve bunu hayatlarındaki yerini öğrenmektir. Genel olarak katılımcılar, özel sigortayı tercih ettiklerini çünkü bunun ağır sağlık koşullarında onları kurtarabilecek iyi bir güvence olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar, özel sigortanın sağlık işlemlerinde öncelik ve hız getirdiğinin de altını çizmişlerdir.

"Ben de özel sağlık sigortam olsun isterdim. En yakın arkadaşımın babası geçen ocak ayında kanserden vefat etti. Hani hastanede kaldı, Medical Park'ta kaldı 1 ay boyunca ve özel sağlık sigortası karşıladı. Yoksa her gece yatmasının maliyeti olarak 30.000 TL ile çıkacaktı 1 ay sonunda. Her şekilde ilaçlarını falan sigorta karşıladı." (Kadın, 22, Öğrenci)

"(Ne sağlıyor sorusuna yönelik olarak) Öncelik. Şimdi mesela öteliyoruz herhangi bir sağlık sorunumuz olduğu zaman maddi manevi Allah göstermesin daha ağır bir şey olsa dahi. Öncelik yani." (Erkek, 29, Çalışıyor, Ortaokul)

"Karşılıyor ama şöyle mesela küçük bir hastane ile büyük bir hastane arasında çok fark oluyor. Devlet

hastanesine gittiğiniz zaman, ay duramıyorum bile desen 3 saat beklemek zorundasın. Ama özel sağlık sigortan olduğu zaman, yani oranın sahibi gibi veriyorsun kimliğini, çıkıyorsun yukarı muayene olup, gidiyorsun. Bu standardın bence her yerde böyle olması lazım. Yani parası olan onu yapıyor ben çünkü 2 hastaneye birden gittim paramın olduğu bir günde. Birinde 10 dk'da işlerim hallolmuşken diğerinde 4 saat doktorun aşağı inmesini, telefonla konuşmasının bitmesini, arkadaşının gitmesini falan bekledim." (Kadın, 27, Çalışıyor, Yüksekokul)

"İş yerinde olsun isterdim ama bireysel olarak gidip yaptırmazdım çünkü şu anda sağlık sektörü ülkemizde çok gelişti. Ben bir hastaneye gittiğimde şahsen devlet hastanesini tercih ediyorum, eski sistem yok. Çok rahatlıkla muayene olabiliyorsunuz, onlar karşılıyor hani ilaç konusunda biraz sıkıntı oluyor." (Kadın, 26, Çalışıyor, Yüksekokul)

"Bana evim var diyorlar ama hiç param yok, hep borcum var."

"Sigorta yapıyorlar hatta maaşı 2000 TL üstü olarak gösteriyorlar ama aslında verilen 1300-1500 TL."

e. Konut sorunu

Günümüzde yeniden dağıtım ilişkileri ve kaynaklar açısından son derece önem arz eden bir başka konu da konut sorunudur. Özellikle büyükşehirlerde ev sahibi olmak fiyatların yükselmesinden ötürü giderek zorlaşırken, kiracıların oranı artış göstermektedir. Kirada oturmak özellikle büyükşehirlerde önemli bir güvencesizlik kalemi olarak öne çıkmaktadır. Faturalar ile birlikte aylık gelirin önemli bir kesimini alan kiralar bireylerin yaşadığı güvencesizlik hissini arttırmaktadır.

"Yok. Ya zaten İstanbul'da evin varsa biraz daha iyi geçiniyorsun." (Kadın, 20, İşsiz, Lise)

Bu araştırmada da, aileleriyle oturan gençlerin kendi evlerine çıkmak istedikleri ancak bunun için yeterli maddi güçlerinin ve güvencelerinin olmadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca bu maddi güce kısa vadede erişebileceklerine yönelik beklentileri de oldukça zayıftır. Öte yandan son yıllarda yapılan bazı çalışmalar özellikle ev kiralılarının yükselmesinden ötürü gençlerin ayrı evde yaşamak isteseler de aileleri ile kalmak zorunda olduklarına işaret etmektedir. Bu araştırmada da işsizler grubundan bir katılımcı aynı sebeplerle ailesinin yanına dönmek zorunda kaldığını ve bunun kendisi için son derece zor olduğunu belirtmiştir.

“Ben çıkardım evden direkt. Ben daha önce ailemle yaşamıyordum, sevgilimle yaşıyordum 2 sene boyunca, birlikte yaşıyorduk. Ortaklaşa yaşadığımız için daha rahat oluyordu. Sonra ondan ayrılınca aile evine dönmek zorunda kaldım. Aile evine dönünce de belli bir yaştan sonra ilginç oluyor tabii.” (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

“Benim biraz saçma olacak ama kendim böyle evde bir kirada yaşamak isterdim. Üniversite bittikten sonra hemen bir işe girip, kendim böyle bir kirada yaşamak isterdim. Artık ailemle yaşamak istemezdim.” (Kadın, 21, Öğrenci)

“Aslında yok ama ev ve araba tabii ki önceliklerim. Kısa vadede biraz zor gözüküyor.” (Erkek, 24, Çalışıyor, Lise)

“Benim küçük bir kardeşim var, biz bu meseleyi konuştuk. Yani ben de hani tek yaşamayı seviyorum, işte alışkanlıklar yemek yapayım falan, tek bir yaşam tarzını seviyorum. Kardeşim lise sınavına hazırlanıyor şu an. Yani onun biraz büyümesini bekliyorum. Arkadaş gibiyiz. Bensiz mutsuz olur yani. 2 yıl sonra, bilmiyorum karşıma neler çıkacak da, hani bir 2 yıl sonra falan giderdim yani. Şimdi sınavı girecek lisede de bir hazırlık dönemi, e 1 yıl onu yaşadıkten sonra anca öyle. Ama isterim yani ben de isterim.” (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

“Ben de bireysel yaşamayı daha çok seviyorum, bir arkadaşla veya tek.” (Kadın, 18, İşsiz, Lise)

3. GÜVENCESİZLİKTE ORTAKLAŞAN/ FARKLIYAŞAN HİSLER VE DURUMLAR

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların ortaklaşan ve ayrılaşan hisleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde zaman kullanımı ve tatil algısı, güvencesizlikte toplumsal cinsiyet farklılıkları ile geleceksizlik ve umutsuzluk hislerini ele alan üç ayrı konuya odaklanılmıştır.

a) Zaman kullanımı ve tatil algısı

Çalışmanın bu bölümünde katılımcılara zaman algılarına ve zaman kullanımlarını yönetip yönetemediklerine dair sorular soruldu. Bunun yanı sıra; katılımcıların tatil yapıp yapmadıkları, yapıyorlarsa hangi koşullarda ve ne sıklıkla yaptıklarına dair sorulara da yer verildi.

Prekarya çalışmalarının en önemli unsurlarından biri olan “zamanı kontrol edememe ve esnek zaman” meselesinin, araştırmamızda net bir şekilde tespit edilemediğini söyleyebiliriz. Bunun araştırmanın ilgili bölümünde sorunun soruluş şeklindeki problemle ilgili olduğunu düşünüyoruz. Katılımcılar zamanlarının kontrolünü daha çok zamanın akışı ile ilişkilendirmişlerdir. Çalışma koşulları ve zaman kontrolü, odak grup görüşmeleri sırasında derinleştirilmediğinden bu konuda aldığımız cevaplar da hayli kısıtlı olmuştur. Katılımcıların zaman kullanımı ve tatil algısına dair görüşlerine yer vermeden günümüzde prekaryanın çalışma koşullarının zaman kullanımı ile ilişkisini detaylandırmak gerekmektedir.

Prekaryanın zaman üzerinde kontrolü olmaması da prekarya için bir başka ayırt edici özelliktir. Bu durum sınıf bilinci içerisinde gösterilmekte ve toplumsal hislerle birlikte ele alınmaktadır. Proletaryanın hakim olduğu 1980 öncesi dönemde çalışma koşulları son derece istikrarlı ve disiplinlidir ve zaman algısı da buna göre şekillenmiştir. Bir başka deyişle, proletaryanın toplumun çoğunluğunu oluşturduğu dönemde düzenli çalışma saatlerinin ve istikrarlı bir çalışma hayatının proletaryanın hayatını belirlediğine şahit oluruz.

Son kırk yıldır prekaryalaştırılan çalışma hayatında ise; düzen ve disiplin kavramlarının önemini yitirdiği ve çalışma saatlerinin düzensiz, istikrarsız ve kırılğan hale geldiği belirtilmektedir. Buna göre, çalışma saatleri ve

düzeni proletarya ile prekarya arasında tamamıyla farklılık göstermektedir. Prekaryanın iş hayatı ile özel hayatı arasında kalın çizgilerden ziyade bir iç içe geçmişlik söz konusudur. Bu kendini her an yapılan iş ya da sürekli meşguliyet olarak göstermektedir.

- MODERATÖR: *Siz ne düşünüyorsunuz, nedir iyi bir iş?*

- *Yani kendine ait bir vaktin varsa. (Erkek, 26, Kısmi zamanlı çalışıyor, Üniversite)*

- MODERATÖR: *Mutlu ediyor diyorsunuz. Siz ne diyorsunuz?*

- *Aynı şekilde. (Kadın, 29, Çalışıyor, Üniversite)*

- MODERATÖR: *Vakit ayırabildiğiniz bir iş*

- *Evet. (Kadın, 29, Çalışıyor, Üniversite)*

Sosyolog Richard Sennett bu durumu esnek zaman (*flextime*) olarak adlandırmaktadır. Esnek zamanda esas olan unsur, zaman kontrolünün çalışanın değil patronun ya da yöneticilerin elinde olmasıdır. Zamanını kontrol edememe hali insanlarda büyük bir stres unsuru yaratmaktadır. Geceleri gelen mailler, evde halledilmesi gereken iş, hafta sonları ve tatillerde müşteriler ya da işyerinden insanlarla mesainin devam etmesi iş ve özel hayatın tamamıyla iç içe olduğunu göstermektedir. Bu noktada Sennett'in *esnek zaman* kavramının ne kadar önemli olduğunu görürüz.

Esnek zaman sadece işyerinde değil hayatın her anında olması gerektiği gibi özel-iş ayırımının ortadan kalkmasına da neden olmaktadır. Zaman disiplini ve düzenlilik anlayışı kalmadığı gibi esneklik adı altında tam bir parçalılık öneriliyor. Parçalılık arasında sıkışan insanlar ise, kaygı içinde bu durumla mücadele etmeye çalışıyorlar. Sennett'in buradaki cümlesi kilit önemde bir formül sunuyor: Zamanın oku kırıldı. Zamanın oku kırılınca insanların mevcut çalışmaları ve hayatları üzerindeki kontrol de kırılıyor. Prekaryalaştırmanın en önemli veçhelerinden birinin bu olduğunu söyleyebiliriz.

Araştırmamızda katılımcılara "İyi bir iş nedir?" sorusu sorulduğunda bazı katılımcılar kendilerine vakit ayırdıkları bir iş tanımı yapmışlardır. Buradan iş koşullarının esnek zaman algısı ile iç içe geçtiği, çalışanların uzun ve esnek saatlerde çalışmasının zaman kontrolünü engellediği de söylenebilir.

Ancak, katılımcılara "zamanınızı kontrol edebiliyor musunuz?" sorusu sorulduğunda katılımcıların verdiği yanıtlar çalışma koşullarının esnekliği ile ilişkilendirilememektedir. Katılımcılar, çoğunlukla sosyal medyada geçirdikleri zamanın fazlalığı veya "zamanın hızlı" geçmesi sebebiyle zamanlarını yönetemediklerini düşünmektedirler.

"Ben sosyal medyadayken zaman çok hızlı geçiyor ama onun dışında ben de bir plan kuruyorum, haftalık özellikle kuruyorum, daha çok elimin altında tutabiliyorum. O şekilde düzgün gidebiliyorum, ilerleyebiliyorum." (Kadın, 18, İşsiz, Lise)

"Ben zamanı kontrol ediyorum, ne sosyal medyam var ne bir şeyim. Hatta herkes hangi çağda yaşadığını falan soruyor." (Kadın, 22, Öğrenci)

Bir katılımcımız ise çalışma saatleri düzenli olduğu için geri kalan zamanı kontrol edebildiğini ifade ediyor.

"Ya şöyle, çalışma saatleri belli saatler olduğu için geri kalanları da kontrol edebiliyorum. İstedğim şeyleri yapmama vakit kalıyor, gayet de yetiyor yani." (Kadın, 26, Çalışıyor, Yüksekokul)

Öte yandan başka bir katılımcı, zaman kontrolünün kendi denetimlerinde olmadığını, zamanı başkalarının dikte ettikleri şekilde yaşadıklarını belirtiyor.

- *Benim şu an kendi düşüncelerim çok yok aslında dersanemde bana şu kadar şu saat sunu çalışıyorlar ben de onu yapıyorum. (Kadın, 18, Kısmi zamanlı çalışıyor, Lise)*

MODERATÖR: *Eve geliyorsunuz evde birisi bir şey söylüyor.*

- *Evet. (Kadın, 18, Kısmi zamanlı çalışıyor, Lise)*

Katılımcılara geçim durumları ve bununla ilişkili erteledikleri faaliyetler sorulduğunda ise, bazı katılımcılar kendilerine vakit ayırmayı veya tatil yapmayı ertelediklerini ifade etmişlerdir.

- MODERATÖR: *Yani zorluk çekiyor musunuz? Onu merak ediyorum ben. Fatura ödeyememe vs. şeylerle karşılaşılıyor musunuz?*

- *Ya şöyle söyleyeyim, gidebileceğiniz çoğu yeri ertele-*

yebiliyorsunuz veya kendinize zaman ayırmayı ertele-yebiliyorsunuz. (Erkek, 29, Çalışıyor, Lise)

MODERATÖR: Yapamadığınız da ötelediğiniz bir şey var mı?

- Tatil tabii ki, sosyal hayat. (Kadın, 27, Çalışıyor, Yüksekokul)

Tatil yapma veya yapamama günümüzde önemli bir güvence meselesi olarak öne çıkmaktadır. İnsanların yaşadıkları stres karşısında bu hakka sahip olması ve bunu gerçekleştirebilmesi yaşadıkları güvencesizliği azaltan önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Katılımcılara tatil yapıp yapamadıkları sorusu sorulduğunda ise çoğunluğun ailelerinin veya akrabalarının yanında tatil yapabildikleri, İstanbul'a yakın yerleri veya memleketlerini tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Bu da hem katılımcılar tarafından ifade edildiği üzere hem de Türkiye'de artan hayat pahalılığı düşünüldüğünde geçim sıkıntısı ve bütçeye uygun tatil imkanlarının azalması ile ilişkilendirilebilir.

“Ben turizmcisi olduğum için tatil konusunda pek sıkıntı çekmiyorum. Ama Türkiye şartlarında bir Türk yurtdışına çıkamaz. Ama yurtdışından gelen insanlar Türkiye'yi rahat rahat gezabiliyor. Emekliler de öyle mesela. Yurtdışında emekli olan bir insan buraya çok rahat tatile gelebiliyor.” (Erkek, 24, Çalışıyor, Lise)

“Benim ailem karşıladı iki kere gittim tatile. Birinde teyzemle, birinde ailemle.” (Kadın, 22, İşsiz, Üniversite)

Yukarıda da belirtildiği üzere zaman kullanımı ve tatil algısı konusunda araştırmanın bu bölümünde istenen veriler tespit edilememiştir. Araştırmanın devamında yapılabilecek çalışmalarda esnek zaman, zaman kontrolü ve tatil algısı sorunları derinlemesine incelenmelidir.

b) Güvencesizlikte toplumsal cinsiyet farklılıkları

Güvencesizlik deneyimi ve algısında toplumsal cinsiyet farklılıklarının son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Bu konuda özellikle çalışmayan, sosyal gelir seçeneği son derece az olan ev kadınlarının güvencesizliği çok daha derinden hissettiği düşünülmektedir. Öte yandan, ka-

dınların sosyal hayatta deneyimlediği cinsiyet ayrımcılığından ötürü işyeri algısı ve beklentilerinde de bir farklılaşma olduğu tahmin edilmektedir. Bu açıdan, güvencesizlik ve belirsizlik algısı ve deneyiminde de toplumsal cinsiyet farklılığının oluşmasının normal olduğunu düşünüyoruz. Bu araştırma sürecinde de bu durumu ispatlayan bulgularla karşılaştık.

Bu bölümde katılımcıların odak grup görüşmeleri sırasında dile getirdiği, çalışma ortamında cinsiyet eşitsizliğine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Araştırmada esnek emek, mesleki beklenti ve nitelik durumlarının cinsiyet eşitsizliği ile birlikte kadınlar için daha farklı sonuçlar doğurduğu gözlemlenmiştir.

Türkiye'de kadınların işgücü piyasasına katılım oranları Avrupa Birliği (AB) ve OECD ortalamasının altında kalırken, kadın emeği daha çok düşük nitelikli ve kayıt dışı işlerde yoğunlaşıyor. DİSK'in 2019 yılında yayımladığı rapora göre (2018 Kasım ayı verilerine göre) kadınların istihdama katılım oranı Türkiye'de % 29,1 iken AB üye ülkeleri ortalaması % 45,9, OECD üye ülkeleri ortalaması ise % 44,4'tür. Yine aynı rapora göre istihdam edilen bu kadınların yarıya yakını kayıt dışı çalışmaktadır. Kayıt dışı ve yarı zamanlı çalışan kadınlar ise güvencesizliği daha ciddi boyutlarda deneyimlemektedirler.¹⁷

Esnek emek ve görev tanımının belli olmaması kadınlara “kadın işi” olarak görülen alanlarda, geniş yelpazede işler sunulmasına sebep olmaktadır. Özel sektörde bu esnekliğin daha yaygın olduğunu belirten katılımcılar, devlet işinde çalışma saatlerinin ve iş tanımının daha belirgin olmasının yani daha güvenceli bir iş ortamının cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı ayrımcılığı azalttığını düşünmektedirler. Moderatörün “kadın olunca, özel sektörde mi daha çok ayrımcılığa uğruyorlar yoksa devlette mi?” sorusu üzerine katılımcılardan birisi bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

“Özel sektörde tabii ki. Daha fazla çalışma, daha fazla öne atılma, atıyorum çay getir, kahve getir. Bayansın, satış pazarlamacıym mesela, başka bir bayan yoksa sen bir çay koy, bir çay getirir misin gibi bir şey oluyor.” (Kadın, 27, Çalışıyor, Yüksekokul)

Çocuklu kadınların esnek ve güvencesiz koşullarda çalışmasına ek olarak çocuklarını bırakacak ücretsiz veya

uygun fiyatta bir kreş bulamaması ve bununla ilgili yaşadığı sıkıntılar ve eşitsizlikler de kırılğanlıklarını artırmaktadır. KEİG'İN 2019'da yayımlanan Kriz, Kadınlar ve Kadın Emegi Forumu Raporu'na göre de Türkiye'de kadınların iş hayatına katılımı sosyal hakların artırılması veya ücretsiz kreş hizmetinin sunulmasından ziyade esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması ile çözülmeye çalışılmaktadır.¹⁸ Bu durum ise kadınların mevcut güvencesizliği ve belirsizliği çok daha derin bir şekilde yaşamasına neden olmaktadır. Öte yandan, işyerinde kreş meselesi önemli bir sosyal gelir seçeneği olarak öne çıkmaktadır. Kreş bulundurmayan işyerlerinde çalışan kadınların hayatlarında deneyimledikleri belirsizliğin daha da arttığını düşününabiliriz.

“Evlilikte sorun yaşayan çok bayan gördüm hatta parasızlıktan da çok zorlanıp çocuğunu sağa sola bırakmak zorunda kalıp da çalışan kadınlar gördüm. Yemek molasında bile çocuğu ile ilgilenen kadınlar gördüm, çok üzüldüm.”
(Kadın, 27, Çalışıyor, Yüksekökol)

Araştırmamızda gözlemlediğimiz ve kadınların çalışma hayatında yaşadıkları bir başka sorun ise “erkek mesleği” olarak görülen mesleklerde çalışırken yaşadıkları zorluklarla ilişkili. Bu mesleklerde kadınlar mesleki becerilerinden ziyade cinsiyetlerinden dolayı birtakım önyargı ve ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bu durum hem iş yaşamına başlamadan önce iş başvuru sürecinde hem de çalışma hayatında kadınları, daha eşitsiz koşullarda çalışmayı kabul etme ve “aza kanaat” etmeye zorlayan nedenlerden birisidir. Örneğin aşçılık mesleğini Türkiye’de cinsiyet ayrımcılığı sebebiyle icra etmekte zorlandığını söyleyen bir katılımcımız bu nedenle Türkiye’yi terk edip başka bir ülkede çalışmak istediğini ifade etmektedir.

“Mutfaqlarda bayan aşçı istemeyen çok fazla şirket var. Ben de hepsiyle yani tartışıyorum, iş görüşmesine gidiyorum, çağırıyor, CV’mi görüyor. Ama bayan almayacağımla diyor. Benim asıl alanım sıcak mutfak.

Yani ben normal bayan arkadaşlarım gibi böyle tatlı, soğuk falan sevmiyorum, salata yapmak falan, daha çok böyle ızgara, tava yemekleri yapmayı tercih ediyorum. Ama diyorlar ki o erkek işi bilmem ne falan. (...) Çok yaşıyorum bunu ve o yüzden Türkiye’de kalmayı düşünmüyorum.” (Kadın, 22, İşsiz, Üniversite)

Ayrıca araştırmada katılımcılar tarafından bu kapsamda dile getirilmemesine rağmen genç kadınların yeteri kadar ücret kazanamadıkları için aileleri ile yaşamlarının kadınlar üzerindeki patriyarkal baskıyı artırdığı çeşitli çalışmalarda tespit edilmiştir. Bu yargıyı destekler nitelikte, araştırmamızdaki “yaşamınızı kontrol edebiliyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplardan kadınların verdiği cevaplar arasında ailelerinin yaşamlarında belirleyici veya bir takım faaliyetleri gerçekleştirmelerinde söz sahibi oldukları ifade edilmiştir. Moderatörün “yaşamınızı yönetmede sizi kısıtlayan bir etken var mı?” sorusunu bazı katılımcılar şu şekilde yanıtlamışlardır:

“Babam. Yani ailem. Ama şöyle kısıtlama durumundan çok rahatsız değilim. Çünkü onların da birazcık düşünceli olarak, yani ortama bağlı olarak, öyle yaptıklarını düşünüyorum. Belki ben olsam ben de o şekilde davranırım. Hani kısıtlama dediğim hepimizin tahmin ettiği gibi gece tek başına dışarı çıkma, o tür şeyler.” (Kadın, 22, Öğrenci)

“Ya sadece babam kısıtlıyor, yani dediğim gibi yurtdışında çalışacağım dediğimde hayır çalışamazsın diyor bu kısıtlama yani.” (Kadın, 22, Öğrenci)

c) Geleceksizlik ve umutsuzluk

Bu bölümde katılımcılara en yoğun hisleri, ruh halleri ve yaşamlarını kontrol edip edememeleri ile ilgili çeşitli sorular sorularak grubun ortak hisleri ölçülmeye çalışılmıştır. Prekaryayı oluşturan ortak hislerin öfke,

dışlanmışlık, endişe, yabancılaşma, kontrolsüzlük, geleceksizlik ve yetersizlik hissi olduğu düşünülmektedir.

Toplum içindeki sınıfların ya da tabakalaşmaların bir tür sosyal eşitsizlik sonucu ortaya çıktığını düşünebiliriz. Ancak; özellikle modern toplumlardaki her tabaka, hisleri aynı şekilde ya algılamıyor ya da onları aynı şekilde deneyimlemiyor. Bu açıdan, İngiliz akademisyen Brian Barry stres faktörünün toplumsal tabakalarda aşağı doğru indikçe arttığını belirtmektedir. Bunun sebebinin ise toplumda aşağıda yer alan sınıfların ve onların üyelerinin hayatta kalma çabalarında çok daha fazla zorluğu deneyimlemeleri olduğunu belirtir.¹⁹ Prekarya özelinde ise prekaryanın yaşadığı zorluklar karşısında onu koruyan bir güvencesinin olmaması ya da az olması onu strese iten en önemli sebep olarak öne çıkmaktadır.

“Ben uzun zamandır çok depresifim. Büyük anksiyetelerim var zaten. (...) Gelecek kaygısı, tamamıyla gelecek kaygısı ama gelecek kaygısını bir sürü yere eşitleyip ülkeyle alakalı olan, kendimle alakalı olan, ilerde ne yapacağız, rahat geçinebilecek miyiz, ailemin bana sunduğu imkanları ben kendime veya kendi ailem olursa onlara sunabilecek miyim gibi bir sürü anksiyetem var. Ve bu beni depresyona sürüklüyor ve depresyonum da geçmiyor. Çünkü şöyle bir şey var bunları bir şekilde yenemiyorum çünkü umutsuzum ne yazık ki.” (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

“Hem kendimden umutsuzum, hem ülkeden umutsuzum.”

Günümüzde üretim ilişkilerinin kurulma biçimi toplumda giderek çoğunluk halini alan prekarya için büyük bir güvencesizlik getirmektedir. İş bulma güvencesizliği, iş bulduktan sonra çalışma koşullarının güvenceli değil parçalı ve esnek olması, her an kovulma ihtimali, işyerinde üstlerle kurulan ilişkinin keyfi olması ve kontrolün tamamıyla üstünüzde olması, işyerinde örgütlenme özgürlüğünün olmaması, hedef ve performans sistemleri ile işten çıkarmaların kolaylaştırılması gibi unsurlar prekaryanın çalıştığı ve katma değer ürettiği yerlerde büyük bir güvencesizlik fanusunda yaşamasına neden olmaktadır.

Bu durum bireylerde kuvvetli bir kaygı yaratmaktadır.

“Sabah uyandığım gibi bütün şeyler beni ürkütüyor. Nasıl toparlayacağım, nasıl edeceğim gibi.” (Erkek, 29, Çalışıyor, Lise)

Buna göre, insanların kurumsal ve sosyal sistemler içerisinde yaşadığı sorunlar, hayal kırıklıkları, beklentiler ve yargılar ortak bile olsa, bunun sadece kendilerine has olduğunu düşünüyorlar. Oysa ki çoğu zaman bireysel zannedilen hisler ve beklentiler toplumsal bir ortaklığa işaret ediyor. Yani ortak bir sosyal sınıfsal kökene.

Araştırmamızda yer alan her üç gruptaki katılımcılarda öne çıkan duygu Standing’in argümanına paralel olarak endişe, stres ve belirsizlik hisleri olmuştur. Her üç grupta da katılımcıların önemli bir bölümü endişeli ve stresli hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu hislerini ise geleceksizlik, güvencesizlik ve ekonomik durumları ile ilişkilendirmişlerdir.

“İyi değilim onu biliyorum ama kötü de değilim, bu belirsizlik zaten insanı rahatsız ediyor. Hani ne olacağımı kestiremiyorum.” (Erkek, 22, Çalışıyor, Lise)

“Yani genel bir depresyon var. Hani okulu bitireceğim, kaygı da var, iş bulabilecek miyim kaygısı... Arkadaşın dediği gibi ekonomik kriz iyi vurdu. Bizim sektörün maaşları fena değildi, bayağı bir düştü, hani iş bulma olanağı ile maaşlar asgari seviyesine kadar geldi artık.”

(Erkek, 26, Kısmi zamanlı çalışıyor, Üniversite)

Katılımcılardan bazıları içinse, geleceksizlik ve umutsuzluk hissi ülkenin geleceğine dair duydukları endişe ile iç içe geçmektedir. Bu konu bir sonraki bölümde daha geniş ele alınacaktır.

“Yani hem kendimden umutsuzum, hem ülkeden umutsuzum. Burada ben para kazansam istediğimi yapsam bile, istediğim kadar rahat olabilecek miyim, istediğim şeylerde yaşayabilecek miyim, gü-

zel bir hayatım olabilecek mi, bir yaşam kalitem olabilecek mi, ondan dolayı pek umutlu değilim. Umarım iyi olur ama pek umutlu değilim açıkçası.” (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

“Hani böyle sürekli öğrencilik ya da çalışma durumu olmadığı için, dediğim gibi yani sadece tasvir edebileceğim şey boşlukta gibiyim. Biraz kaygılı, ekonomik durumdan dolayı ama işsizlik durumundan sonra karamsar olmamaya çalışıyorum. Bir de şöyle ülkece bu biraz siyasi olabilir ama sürekli sanki kötüye gidiyormuşuz gibi hissedince... hani iyi bir durum olmayınca yani eski günleri özleyiyor insan.” (Kadın, 22, Öğrenci)

Birinci ve üçüncü gruplardaki belirsizlik ve ekonomik durum ile ilişkilendirilen kaygı hissi, ikinci grupta daha çok iş yoğunluğundan ve çalışma koşullarından dolayı yaşanan stres ve sıkıntı olarak dile getirilmiştir. Moderatörün “genel ruh haliniz” nedir sorusu üzerine grupta dile getirilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

-Sıkıntı daha çok. (Erkek, 24, Çalışıyor, Lise)

MODERATÖR: Nasıl sıkıntı?

- Yani iş temposuna, iş yoğunluğuna vs. işten sonra akşam çıkışında hani ne yapacağım düşüncesindeyim. (Erkek, 24, Çalışıyor, Lise)

- Ben genelde stres. (Erkek, 29, Çalışıyor, Ortaokul)

MODERATÖR: Hangi konuda?

- İşin yoğunluğundan dolayı. (Erkek, 29, Çalışıyor, Ortaokul)

MODERATÖR: Nedir onlar mesela?

- Şöyle, ben satış pazarlama yapıyorum. Satarken ayrı bir stres, ödeme alırken ayrı bir stres. Evime geldiğimde yorgunluktan artık başka hiçbir şey düşünmeden yatıyorum. Ertesi gün yine aynı. Monotonlaşmış bir hayat. (Erkek, 29, Çalışıyor, Ortaokul)

İşsizlerin yer aldığı grupta “endişe ve kaygı hisleri” aileye karşı sorumlu hissetme, işe yaramazlık hissi ve katılımcıların kendilerini yaşlıları ile kıyaslaması ile de ilişkilendirilebilir. Gelir bakımından ailelerine bağlı olan bu katılımcılar aileleri ile sorun yaşadıklarını ifade etmekte veya onlara karşı sorumlu olduklarını düşünmektedirler. Katılımcılar aynı zamanda yaşlılarına kıyasla kendilerinin istihdamdan geri kalmasını yaşadıkları olumsuz hislerle birlikte ifade etmişlerdir. Bu hisler Sennet’in “işe

yaramazlık kabusu” olarak adlandırdığı durum ile örtüşmektedir. Sennett kapitalizmde işsiz kalmanın bir tür işe yaramazlık hissiyatı yarattığını ve insanların bu hissin baskısı altında büyük mental zorluklar yaşadığını belirtiyor. Burada vurgulanması gereken esas nokta insanların gündelik hayatlarında deneyimledikleri güvencesizlik, belirsizlik ve işsizlik gibi fenomenler karşısında sınıfsal değil tamamıyla bireysel bir sorumluluk hissetmeleridir.

“Ben de aynı şekilde depresyonda hissediyorum kendimi. Çünkü yakın arkadaşlarımın çoğu üniversiteyi kazandı ve belli yerdeler. Yani hiçbir şey yapmıyorum ve şu an ailem beni dershaneye gönderiyor ve hani yaptıkları şeyi boş karşılamaktan çok korkuyorum.” (Kadın, 18, Kısmi zamanlı çalışıyor, Lise)

“Yani bir şeyler yapmam gerekiyor, yavaş yavaş da bir adımlar atmaya başladım şimdi ama baya yavaş oldu. Gelir kaynağım babam benim, hani onunla sıkıntılar yaşıyoruz doğal olarak yani artık. Hani uzaklaşmam lazım, yani işte dediğim gibi 2 yıla falan gideceğim.” (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

Bazı katılımcılar ise aynı zamanda geçmişte hayal ettiklerinden daha farklı bir yaşam sürmelerinden dolayı hissettikleri hayal kırıklığını dile getirmişlerdir.

“Ya ben gergin ve endişeliyim sürekli. Çünkü hiç böyle hayal etmemiştik tabii lisedeyken falan. Şu anda istikrarlı bir işimin olacağını hep ummuştum ama yaşutlarım nerelerde, ben neredeyim. Bunu her gün sorguluyorum.” (Kadın, 26, İşsiz, Yüksekokul)

4. SİYASİ ALGI

Prekarya ile ilgili çalışmalar insanların yaşadığı güvencesizlik ve belirsizlik karşısında bir sorumlu aradığına işaret etmektedir. Bu sorumlu bazen, dünya genelinde sayıları sekiz yüz milyonu bulan, göçmenler olurken bazen de siyasetçiler olabiliyor. Özellikle siyasal kutuplaşmanın keskin olduğu bazı durumlarda popülist iktidarların hedef gösterdiği muhalifler sorumlu tutulabiliyor. Popülist siyasetçiler; göçmenler, muhalifler gibi bir “öteki” algısı yaratarak güvencesizlerin yaşadığı sorunların kaynağını bu “ötekilerin” varlığı ile ilişkilendirmektedir. Bu açıdan insanların yaşadığı sorunlar

karşısında nasıl bir siyaset algısı geliştirdiğini öğrenmek ve bunu ölçmek önem arz etmektedir.

Bu doğrultuda, araştırmanın bu bölümünde katılımcıların ülkenin bugünü ve geleceğine yönelik siyasi algıları ele alınmaktadır. Bu bölümde ayrıca katılımcıların fırsat buldukları takdirde başka bir ülkede yaşamak isteyip istemediklerine dair görüşlerine de yer verilmektedir. Prekaryanın her üç grubunun da Türkiye siyasetine yönelik algıları benzeşmektedir ve bu konuda gruplar arasında önemli ayrışmalar tespit edilmemiştir.

a) Sorunların kaynağı, sorumlusu ve sebebi

Bu bölümde; katılımcılara ülkenin şu an içinde bulunduğu durum ve ülkenin temel sorunlarının kaynağı, sorumlusu ve sebeplerine yönelik görüşleri sorulmuştur. Katılımcılar ayrıca kendilerine ve ülkeye dair sorunları araştırmanın farklı safhalarında da dile getirmişlerdir. Örneğin; bu bölümde göçmenlere ilişkin özel bir soru sorulmamışken, katılımcılar çalışma ve yaşam koşullarından bahsederken yaşadıkları sorunların kaynağı olarak göçmenlerin varlığına işaret etmişlerdir. Katılımcıların büyük bir kısmı ülkenin kötüye gittiğini düşünmektedir. Bu kötüye gidişin ve gündelik hayatta yaşadıkları sorunların sorumlularını ise temel olarak “siyasetçiler, Suriyeli göçmenler ve halk” olarak nitelendirmektedirler. Az sayıda katılımcı ise sorunların kaynağını “dış güçlerin” müdahaleleri olarak ifade etmiştir.

Ülkenin gidişatına dair sorulan soruya cevaben her üç grupta da katılımcıların büyük çoğunluğu ülkenin kötüye gittiğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu katılımcıların hemen hemen hepsi ülkenin kötüye gidişinin sebebini ekonomik durum ile ilişkilendirmektedir. Katılımcılardan yalnızca biri “azınlıkların

kendi seslerini yeterince çıkaramadığı” vurgusu ile özgürlükler meselesine dikkat çekmektedir.

“Yani kötüye doğru gidiyor, ekonomiden belli zaten.” (Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

“Bence de kötüye gidiyor. Sonuçta şu an her şey özel sektöre veriliyor.” (Kadın, 18, Kısmi zamanlı çalışıyor, Lise)

“Bence kötüye gidiyor. En başta zaten kendi çiftçisinin kendi ülkesine katkıda çok bulunmadığını düşünüyorum. Her şeyi dışarıdan aldığımız için zaten her şey hormonlu, her şeyin böyle DNA’sı değişmiş.” (Kadın, 22, İşsiz, Üniversite)

“Hani genel olarak siyasi olarak düşünüyorum ben. Devletin yaptığı pek bir yatırım ve yeni bir düzenleme yok. Bir yandan bir savaş yaparken onun sorumluluğunu almıyor yani riskle bayağı bir battı Türkiye. O yüzden pek iyi değil yani.” (Erkek, 26, Kısmi zamanlı çalışıyor, Üniversite)

Katılımcılardan birisi ise “ülkenin kötüye gidişinin” kişisel ve toplumsal algılar ile alakalı olduğunu vurgulamıştır ancak bu katılımcı da meseleyi ekonomi ile ilişkilendirmektedir.

“Ben bir öğrenci ile tanışmıştım mesela o da Almanya’da okuyordu ama o da mutsuzdu. İstedikleri her şeyi alabiliyorlar ve her şekilde paraları ceplerinde falan kalıyor. Ekonomik değil de yani burada damarına bastığımız zaman, bir şey size kötü bir tepki olarak geri dönüyor. O yüzden bence herkes kötüye gidiyor diye düşünüyor ama o kadar kötüye gitmiyor.” (Kadın, 22, Öğrenci)

Katılımcıların büyük çoğunluğu “ülkenin kötüye gidişinin” sorumlusu olarak ise **siyasileri** göstermektedir. Katılımcılara göre siyasilerin yetersizliği ve etkili politikalar üretememeleri Türkiye’nin mevcut koşullardaki

problemlerini yaratmıştır. Bazı katılımcılar ise kötüye gidişin sorumluluğunu halkın “partizan siyasi davranışları” ve “bilinçsizliği” ile ilişkilendirmektedir.

“Bu iş için de geçerli. Ben 4,5 senedir çalışmışım söylediğim gibi... Yani sizi yönlendirebilen bir insan gerekli bilgi ve donanıma sahipse zaten hiçbir şekilde kötüye gitme gibi bir durum olamaz. Fakat tecrübesizse ya da o şartları sağlayamayacak birisi eğer sizi yönetiyorsa...” (Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

“Siyaset derken sadece hükümetten de konuşmuyorum mesela, muhalefet partisinin de yetersizliğinden bahsediyorum. (...) Bunu sadece tek bir hükümete yıkmam, hükümetin de çok büyük suçları var ama muhalefeti halkı da işin içine katarım. Kendimizden de dem vurabiliriz, biz de hata yapıyoruz.” (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

- *En başta siyasetçiler ama herkesin suçu var bu konuda tabii ki.* (Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

- *Bence baştakiler kendi çıkarlarını düşünüyorlar yani.* (Kadın, 22, İşsiz, Üniversite)

- *Ülkenin çıkarlarını öne koymuyorlar.* (Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

- *Evet.* (Kadın, 22, İşsiz, Üniversite)

- *Aslında halkın da suçu var.* (Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

- *MODERATÖR : Peki nedir halkın suçu?*

- *Bilmiyorlar, cabiller. Takım tutar gibi.* (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

- *Yani bir görüşe stabil kalıyorlar o görüşten vazgeçmiyorlar.* (Erkek, 25, İşsiz, Üniversite)

- *Babadan AKP'liyiz babadan CHP'liyiz gibi laflar duyuyoruz.* (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

- *Neden diye sorduğundan cevap veremiyor insanlar.* (Kadın, 26, İşsiz, Yüksekökol)

“Ya şimdi şöyle söyleyeyim, 2000'li yıllar itibariyle 2010'a kadar siyaset iyi bir şekilde ilerliyordu ancak 2012'den itibaren dolar olsun, ekonomik sıkıntılar olsun bir çöküş yaşadı. (...) Ben de iyiye gittiğini düşünmüyorum ama kötüye gittiğini de düşünmüyorum, son zamanlarda çok şeye zam yapıldı arkadaşlar da biliyorlar aslında. Bu da bir nevi siyasetçilerin yaptığı şeyler oluyor.” (Erkek, 23, Çalışıyor, Üniversite)

Katılımcıların bazıları ise toplumun ülkenin sorunlarına duyarsız olduğunu düşünmektedir.

“Yani şu anda kötü, ekonomik alanda bayağı bir kötü açıkçası. Dolar 3 lira iken bir anda 5'e 6'ya 7'ye fırlaması. Halkımızın da bir şey diyememesi veya altın değerlerinin yükselmesi. Herkes yükseldi yükseldi deyip duruyor. Sosyal medyada herkes şey yapıyor ama dışarı baktığımızda hiç kimsenin bir şey dediği yok.” (Erkek, 21, Çalışıyor, Yüksekökol)

Birkaç katılımcı ise sorunların kaynağını “**dış güçler**” olarak nitelendirmiştir.

“Ben dış ülke düşünüyorum. Ülkemizin zengin bir yer olduğunun farkına vardık ve bunun farkına vardığımızı dış ülkeler de gördüler, o yüzden bizi sıkıştırıyorlar diye düşünüyorum.” (Kadın, 26, Çalışıyor, Yüksekökol)

Siyasi algı ile ilgili sorulan sorulara doğrudan cevap teşkil etmeyip, soru kategorimizde yer almamasına rağmen katılımcıların büyük çoğunluğu ekonomik koşullarının ve çalışma hayatlarındaki sorunların kaynağı olarak **Suriyeli göçmenleri** işaret etmektedirler. Suriyelilere yönelik olumsuz algılar kişilerin ekonomik kaygıları ile ilişkilenebilir. Bazı katılımcılar kültürel farklılıklara ve uyum sorununa dikkat çekerken, bazı katılımcılar da “Arap ülkelerinde” kendilerine bu kadar iyi davranılmayacağını, Türkiye’de Suriyelilere aşırı tolerans gösterildiğini düşünmektedir. Bu durum, dünyanın pek çok yerinde insanların yaşadığı temel belirsizlikten ve güvencesizlikten kendi ülkelerindeki göçmenleri sorumlu tutma eğilimlerine benziyor.

Katılımcıların büyük çoğunluğu Suriyelilerin istihdam katılımı ve düşük ücretle çalışmalarının Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının çalışma koşullarını olumsuz etkilediğini ifade etmektedir.

“Onları ülkemizden göndermeye çalışıyorlar ama yani böyle bazen konuşuyoruz, birkaç tane bilgi alıyorum Suriyelilerin söylediklerinden, ‘buradan neden gidelim’ diyorlar. Zaten devletin yardımları yetiyor, iş imkanı çok iyi, sigorta yok, bir şey yok. Onların buradan gitmeyeceğini ve zamanla bizden daha çok insan olup, sanki biz buradan yok olacağız gibi...” (Kadın, 26, Çalışıyor, Yüksekökol)

“Bakıyorum ve diyorum ki ben acaba onların ülkesinde mi yaşıyorum. O kadar rahat yaşıyorlar ki hani ben onların ülkesine gitsem çok çekinirim, onlar çok hür yaşıyorlar. Ben şu anda kendi oturdüğüm yerde mülteci gibi yaşıyorum.” (Erkek, 29, Çalışıyor, Lise)

“Ben de Suriyelilerden hiç memnun değilim, nedeni de şu: Çok düşük ücretlerde çalışıyorlar, istihdamı etkiliyorlar bence. Bir de onlar yüzünden bizim kendi ülkemizdeki insanlar düşük maaşla çalışmak zorunda kalıyor.” (Kadın, 21 Öğrenci)

Katılımcıların bazıları ise “buradan çıktığınızda kolay iş bulacağını düşünün var mı?” sorusu üzerine, iş bulmalarının zor olacağını, sebebinin ise Suriyelilerin düşük ücretlerle çalışarak kendilerinin iş bulma şanslarını düşürdüklerini ifade etmektedirler. Bu durum katılımcıların çalışma algısında ve beklentisinde göçmenlerin önemli bir yer kapladığına işaret etmektedir.

“Ben şu anda evet bunu ısrarla ben çok kolay bulurum diyemem. Çünkü bizim önümüze çok geçtiler. Bizim isteğimiz 2500 iken onlar 1200'e 1100'e çalışıyor.” (Kadın, 27, Çalışıyor, Yükseköğretim)

Ayrıca katılımcılar, Türkiye'deki yoksulların devletten yeterince destek alamadığını düşünürken, Suriyelilerin ayrıcalıklı haklara sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların, Suriyeli göçmen algısında, göçmenlerin istihdama katılarak pastadaki payı küçültmeleri ve düşük ücretle çalışmalarının işveren tarafından tercih sebebi olarak gösterilmesi kadar Suriyelilerin faydalandığı hizmetler hakkında genel olarak dezenformasyon bilginin de bu anlayışta etkili olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum İstanPol'ün daha önceki toplumsal algı araştırmalarında da gözlemlenmiştir.²⁰

“Onlar daha rahatlar maaş falan çekiyorlarmış hiç çalışmadan, bir yardım var yani. Eccanede ücretsiz alışveriş yapıyorlar diye duymuştum ben, ona çok üzül müştüm. Bizim tek yaşayan emekçi kadınlarımız, erkeklerimiz de var ama onlar alamıyor maalesef ilaç.” (Kadın, 27, Çalışıyor, Yükseköğretim)

“Ben Suriyelileri pek seviyorum herkes gibi. Mesela geçenlerde bir açıklaması olmuştu Tayyip Erdoğan'ın. Suriyelilere bir ev falan yaptırılmalı demişti. Kendi ülkesindeki insan ev bulamazken onlara neden ev verelim şeklinde seçenek sunuyor ben bunu anlamıyorum. Biz mi mülteciyiz yoksa onlar mı?” (Erkek, 27, Kısmi zamanlı çalışıyor, Yükseköğretim)

“Evde nasıl ki bir babaya güvenirsin, çınar ağacı dersin, ona güvenip hareket edersin... Ülkede şu an böyle bir lider yok.”

b) Ülkenin geleceğine yönelik algı

Katılımcıların ülkenin gidişatına yönelik olumsuz algısı ülkenin geleceğine yönelik beklentileri ile örtüşmektedir. Katılımcıların içinde bulunduğu güvensizlik ve belirsizlik halleri geleceğe yönelik algılarında da göze çarpmaktadır. Katılımcıların birinci grupta yer alan önemli bir kısmı ise ülkenin gidişatının kötü olduğunu belirtmelerine rağmen, ülkenin beş altı yıl içinde daha iyi bir hale geleceğini düşünmektedirler.

Katılımcıların ülkenin geleceğine yönelik olumsuz algısında siyasetçilere ve siyaset kurumuna güvensizlik ön plana çıkarken, kendileri de genç olan katılımcılar “genç nesilden” umutlu olduklarını, gençlerin Türkiye'nin sorunlarını çözebileceklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların ülkenin bugünü ve geleceğine dair algılarında siyasetçilere olan güvensizlikleri ve seçimlere yönelik bıkkınlık hisleri ön plana çıkmaktadır. Katılımcılardan bazıları seçimlerin ve sonuçlarının “bir işe yaramadığını”, siyasetçilerin kendilerini gerektiği gibi temsil etmediklerini vurgulamaktadır.

“Ben siyasetten bıktım kendi adıma söyleyeyim. Bizim şirkette, sektörde hep siyaset, kendi patronum dahil. Kendi açık görüşümü söyleyeyim, hiçbir şekilde şöyle güvenip de nasıl evde bir babaya nasıl güvenirsin, çınar ağacı dersin, ona güvenip hareket edersin ama ülkede şu an bir lider yok. Ülkeyi yönetecek bir insan yok. Ben öyle görüyorum.” (Erkek, 29, Çalışıyor, Ortaokul)

“Şu an bir beklenti yok çünkü karşılayacak bir insan da yok hani.” (Erkek, 22, Çalışıyor, Lise)

“Ben buradaki siyasetçilerin hiçbirine güvenmiyorum. Çünkü biz seçiyoruz o siyasetçileri ama o siyasetçiler bizim seçtiğimiz gibi davranmıyor. Mesela 600 milletvekili var diye biliyorum, kendi ceplerini doldurmak için yarışıyorlar. Halkın hiçbirini düşünmüyorlar. Bize iki kuruş zam yapıyorlar, kendilerine milyarlarca para zam koyuyorlar.” (Erkek, 27, Kısmi zamanlı çalışıyor, Yüksekokul)

Katılımcıların siyasetin geneline yaklaşımında lider odaklı bir değerlendirme söz konusu olmuştur. Katılımcılar, ülkedeki sorunların çözümü için güvenilir ve beklentileri karşılayabilecek bir liderin gerekliliğini ifade etmişlerdir. Sorunları bir kişinin çözemeyeceği, vaatlerini tutamayan liderlerin seçimde hayal kırıklığı yaratması da cevaplar arasında yer almıştır.

Katılımcılar her ne kadar seçimlerden bıkkınlıklarını ve seçim sonuçlarının bir şey değiştirmedini ifade etseler de “Sizi son dönemde heyecanlandıran, umutlandıran bir olay oldu mu?” sorusu üzerine 31 Mart 2019 yerel seçimleri ve özellikle de 23 Haziran 2019’da İstanbul’da tekrarlanan yerel seçimlerin sonuçları itibarıyla kendileri ve ülke için umutlu hissetmelerini sağladığını belirtmişlerdir. Her üç grupta da yerel seçim sonuçlarının “bir şeylerin değişebileceği” algısını yarattığı ifade edilmiştir.

“En azından bir şeylerin değiştiğini gördük.” (Kadın, 18, Kısmi zamanlı çalışıyor, Lise)

“Bir dahaki seçimde bir heyecan var. Şu anda mesela İstanbul gibi büyük şehirlerde diğer parti kazandı. Şimdi cumhurbaşkanlığı seçiminde de kazanma ihtimali var.” (Erkek, 21, Çalışıyor, Yüksekokul)

“Bir dahaki yerel seçimlerde bazı seçimlerin değişebileceğini düşündürdüm açısından umut oldu.” (Erkek, 29, Çalışıyor, Lise)

“İstanbul seçiminden açıkçası mutlu oldum çünkü yeni bir isim ve yeni bir vizyonla geleceğini söyleyen kişiler oldu. Bu da bir nevi aslında alternatif çıktığından dolayı siyasetin kendilerine çeki düzen vereceğini düşünüyorum bu konuda.” (Erkek, 23, Çalışıyor, Üniversite)

İlericilerin yer aldığı birinci grubun önemli bir kısmı Türkiye’nin geleceğinden umutlu olduklarını bunun sebebinin ise kendi jenerasyonlarına güvenmeleri olduğunu ifade etmiştir.

“Benim umudum var. Eğer zaten umut yoksa her şey ölmüş demektir. Şöyle, ben bizim jenerasyona çok güveniyorum hatta okula, sınıfa girdiğim zaman böyle her yerde çiçek açıyormuş gibi hissediyorum. Mesela moralim bozulduğu zaman sık sık 32. Gün programlarını izliyorum daha da beterini görmek için. Yani umut var bence.” (Kadın, 22, Öğrenci)

“Ben de şu an için çok kötü durumda olduğumuzu düşünüyorum ama arkadaşın dediği gibi jenerasyona güveniyorum, yetişen nesil bence daha akıllı yetişiyor. Yetişen nesil çok gelenekçi ya da jobaz değil diye düşünüyorum. Daha farklı, daha modern olduğunu düşünüyorum. O yüzden umut var bence de ama şu an için kötü.” (Kadın, 22, Öğrenci)

Katılımcılara “Fırsatınız olduğunda ülkeden gitmek, başka ülkede yaşamak ister misiniz?” sorusu sorulduğunda katılımcıların çoğunluğu ülkeden gitmek istediklerini, mesleklerini yapabilecekleri başka bir ülkede yaşamak istediklerini ifade etmiştir. Bu durum ülkenin geleceğine yönelik duydukları umutsuzluğun bir karşılığı olarak ortaya çıkıyor:

“Meslek yapabileceğim herhangi bir ülkede yaşarım Türkiye dışında.” (Erkek, 24, İşsiz, Lise)

“Ben de Moleküler Biyoloji ve Genetik okumak istiyorum ama çevremdeki herkes Türkiye’de iş bulamayacağımla söylüyor. Türkiye’de iş bulamayacaksam

mutlu olacağım bir meslekte yurtdışına gitmek bence daha mantıklı.” (Kadın, 18, İşsiz, Lise)

“Ya olmuyor, benim inancım kalmadı siyasetçilere, hatta ülkeye. Bir fırsat bulsam durmam yani. Kesinlikle burada evlenip de çocuk düşünmüyorum.” (Kadın, 27, Çalışıyor, Yüksekokul)

Son olarak araştırmanın konusu olmamasına rağmen güvencesizlik ve belirsizlik içindeki gençlerin gezegenin geleceği ve iklim meselesine dair fikirleri olup olmadığını tespit etmek amacıyla da bir soru sorulmuştur. Dünyada özellikle gençler arasında yükselen iklim meselelerine duyarlılık konusunda ise her üç gruptaki katılımcıların da yeterli düzeyde bilgisinin ve konuya motivasyonun olmadığı tespit edilmiştir. İklim değişikliği daha çok geri dönüşüm, çevre temizliği ve yeşil alanların azlığı meseleleri ile ilişkilendirilmiştir. Bu tartışmalardan, gençlerin bu

konuya dair politik bir motivasyonlarının olmadığını söyleyebiliriz.

“Benim bir fikrim yok. Yazla kışı çok değişik yaşadığımızı düşünüyorum. Yazlıkları da kaldıramıyoruz çok fazla kışlıkları da kaldıramıyoruz. Hani karman çorman bir iklim yaşıyoruz şu an diye düşünüyorum.” (Erkek, 29, Çalışıyor, Lise)

“Benim siyasetçilere, hatta ülkeye inancım kalmadı. Bir fırsat bulsam durmam.”

“Şöyle söyleyeyim, yurtdışından bir arkadaşım gelmişti onların ülkesinde çöpler bile farklı şekilde atıldığını söylemişti. Onları bizim ülkemizde de yapabilirler.” (Kadın, 21, Kısmi zamanlı çalışıyor, Lise)

Bir katılımcı ise iklim meselesini de Suriyelilerin geri gönderilmesi ile ilişkilendirmektedir:

“Suriyeliler giderse olur bence. Çok sigara içiyorlar, alkol içiyorlar.” (Kadın, 27, Çalışıyor, Yüksekokul)

D) SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de gençlerin deneyimlediği güvencesizlik ve belirsizliğin boyutlarını tespit etmek amacıyla yürüttüğümüz bu çalışmada gençlerin bugünkü çalışma, geçim, yaşam algıları ve geleceğe dair beklentilerini içeren önemli bulgulara rastlanmıştır.

Araştırmada gençlerin eğitim durumları, istihdama katılıp katılmamaları ve meslekleri farketmeksizin “güvencesizlik ve belirsizlik” hislerinde ortaklaştıkları görülmektedir.

Gençlerin “iyi bir iş” tanımında düzenli çalışma saatleri, düzenli maaşı ve düzenli tatil hakkı olan bir iş vurgusu ön plana çıkmıştır. Çalışanlarınsa halihazırdaki işyerlerinde bu idealden uzak oldukları gözlemlenmiştir. İşsiz gençlerin çalışmadan beklentilerinde ise daha çok “saygınlık, saygı duyulmak” kavramları ön plana çıkmıştır. Bu da işsizlerin “işe yaramazlık kâbusu” olarak nitelendirilen kendini yetersiz görme, aileye ve çevreye karşı sorumlu ve mahcup hissetme halleri ile ilişkilidir.

Kamu sektöründe çalışmak gençler için “düzenli çalışma saatleri, düzenli maaş ve düzenli tatil hakkı” imkânlarına sahip olduğu için özel sektöre göre daha avantajlıdır. Ancak bu gençler kamuda iş sahibi olmak için devlet kadrolarında iddia edilen kayırmacılığa ihtiyaç olduğunu düşünmektedirler. Öte yandan katılımcılar, kamu sektöründe özel sektöre göre kendilerini geliştirecek alan bulamayacaklarını ifade etmişlerdir. Bu durum gençlerin algısında Türkiye’nin kendi yurttaşlarına liyakat temelli eşit imkânlar sunmaktan uzak olduğu algısına işaret etmektedir. Bu da gençlerin ülkenin bugünü ve geleceğine dair algılarını şekillendirmektedir.

Araştırmamızın bir başka bulgusu ise işyerinde gençlerin onları temsil eden kurumsal bir ses ve dayanışmadan yoksun olduğudur. Gençler, çalışanlar ve yöneticiler arasında kurumsallıktan uzak ve çalışanı korumayan

ilişki biçimlerini deneyimlemişlerdir. Bu durum, gençlerin işyerinde yöneticilerin keyfi uygulamalarına karşı yalnız ve kırılgan bir durumda kalmasına sebep olmaktadır.

Sosyal sermaye olarak adlandırabileceğimiz akraba ve tanıdıkların varlığının iş bulmada ve işyerindeki çalışma deneyimlerinde önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. Katılımcıların çoğunluğu eğitim ve çalışma durumu farketmeksizin akraba ve tanıdıkların iş bulmada ve işyerindeki süreçlerde yardımcı olduğunun altını çizmiştir. Ancak bu durum sosyal sermayeye sahip olmayanlarda ters etki yaratmış ve işyerlerinde ya da iş bulma sürecinde olumsuz deneyimler yaşamalarına neden olmuştur. Bu da Türkiye’de işe alım süreçlerinde liyakat temelli bir yaklaşımın eksikliğinin gençlerin çalışma algısında önemli bir yer tuttuğunu bir kez daha göstermektedir.

Gençler, Türkiye’de hedef/performans sisteminin patron ve yönetici odaklı tek taraflı bir değerlendirme sistemi olduğunu düşünmektedir. Buna karşılık, çalışanların da yöneticileri değerlendireceği bir sistemin faydalı olacağı kanaatindedir. Ancak katılımcılar da iş arkadaşları tarafından değerlendirilmek istemediklerini çünkü diğer bireylerin bunu kendi çıkarları için kullanabileceklerini belirtmişlerdir. Bu da işyerlerinde

çalışma arkadaşları arasında güven eksikliğinin bir göstergesidir.

Araştırmada; yapılan iş ile alınan eğitim arasındaki uyuma dayanan mesleki kimliğin gençlerin çoğunda mevcut olmadığı, çalışan katılımcıların çoğunun yakın dönemde iş değiştirdiği ya da iş değiştirmeyi düşündüğü ortaya çıkmıştır. Bu durumun mesleki kimlikten ziyade iş piyasasında parçalı ve güvencesiz bir çalışma algısına işaret ettiği söylenebilir.

Gençleri ortaklaştıran bir başka özellik ise geçim sıkıntısıdır. Gençlerin, eğitim ve istihdam durumları fark etmesizin geçim sıkıntısı çektikleri ve bundan dolayı aileleri ile yaşamak zorunda kaldığı tespit edilmiştir. Araştırmamızda, "aile" önemli bir sosyal gelir kaynağı olarak kendini göstermiştir. Aile olmadan öğrencilerin, çalışanların ve işsizlerin hayatta kalma stratejilerinde büyük zorluklar yaşayacağı anlaşılmıştır. Aile faktörü tüm katılımcılarda gözlemlenen temel güvence olarak öne çıkmıştır.

Gençlerin güvencesizliğini derinleştiren bir başka unsur ise borçlanmadır. Araştırmamızdaki katılımcılar temel olarak kredi kartı, ev kredisi ve Kredi Yurtlar Kurumu'ndan alınan öğrenci kredileri gibi borçlara sahiptir. Katılımcıların çoğu bireysel birikim yapamamaktadır. Katılımcıların bazılarının faturalarını ödemekte zorlandıkları ve ödemeyi aksattıkları da görülmüştür.

Araştırmada gençlerin yaşadıkları karşısında ortaklaşan hisleri ise "endişe, kaygı ve stres" olmuştur. Gençlerin bugünkü deneyimleri ile şekillenen bu hislerin geleceğe dair umutsuzluk hislerinin oluşmasını da etkilediği gözlemlenmiştir.

Güvencesizlik genç kadınlarda erkeklere göre daha derinden hissedilmektedir. Kadınların işyerinde maruz kaldıkları ayrımcılıklar, güvencesizlik ve belirsizlik hislerini derinleştirmektedir. İşyerlerinde kadınların mesleki kimliği ve becerilerinden ziyade kadın olması ön plana çıkmakta, görev tanımı esneklemektedir. Kadınlar "erkek işi" olarak kabul edilen işlerde istihdam edilmek istenmezken meslekleri veya çalışma alanları olmamasına rağmen iş tanımları "kadın işi" olarak kabul edilen alanlara esnetilmektedir. Çocuk sahibi olan kadınların ise ücretsiz kreş hizmetine erişimin eksikliğinde kırılabilirlikleri daha da artmaktadır.

Araştırmamıza katılan gençler ülkenin kötüye gittiğini düşünmektedir. Bu kötüye gidiş çoğunlukla ekonomik kaygılar ile ilişkilendirilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu ülkenin kötüye gidişi ile birlikte yaşadıkları sorunların, güvencesizlik ve belirsizliklerin sorumlusu olarak siyasetçileri, Suriyeli göçmenleri ve halkı işaret etmişlerdir. Katılımcıların çoğu için sorunların kaynağı, sorumlusu ve sebebi siyasetçiler ve onların yanlış politikaları ile ilişkilendirilmektedir.

Katılımcılar ayrıca sorunların kaynağını Suriyeli göçmenlerin varlığı ve düşük ücretlerle istihdama katılımı ile de ilişkilendirmektedir. Katılımcılar, eğitim ve istihdam durumları fark etmesizin Suriyeliler konusunda olumsuz yargı taşımaktadır. Bu durumda İstanbul'da daha önceki araştırmalarında da belirtildiği üzere göçmenler hakkında yayılan dezenformasyon bilginin önemli bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırmamıza katılan gençlerin bir başka ortak ve Türkiye'nin geleceği açısından çarpıcı olan hissi ülkeyi terk etme istekleridir. Gençler, fırsat bulduklarında daha iyi çalışma koşulları ve hayat standartları olan bir başka ülkede yaşamak istediklerini ifade etmiştir. Bu durumun; küreselleşmenin getirdiği hareketlilik ve sınırların yok olması algısından ziyade Türkiye'de siyasetçilere olan güvensizlik, iş yaşamında ve gündelik hayatta yaşanan endişe ve kaygıların kaynağı olan belirsizlik ve liyakat temelli olmayan kayırmacılığa dayanan ilişkilerin hayatın her alanına yayılmasından duyulan hoşnutsuzlukla ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

Gençlerde dikkat çeken bir başka konu ise seçimlerden bıkmaları olmuştur. Bu bıkkınlık 2011-2019 arasında yılda ortalama bir kez sandığa giden Türkiye'de siyasi iktidarın, muhalefetin ve genel olarak siyasi aktörlerin değişiklik göstermemesi ile ilişkilidir diyebiliriz. Seçimlerin bir şeyleri değiştiremeyeceğini olan inancı pekiştiren seçim sonuçları ve seçimlerde usulsüzlük düşüncesinin gençlerin bu fikirlerini etkilediği tespit edilmiştir. Buna rağmen gençlerin çoğunluğu için 31 Mart 2019 yerel seçimleri sonuçları itibarı ile "siyasette bir şeylerin değişebileceği" algısını ortaya çıkarmış, gençlerin ülkenin geleceğine dair iyimser duygularını pekiştirmiştir.

Gençler, siyasette mevcut aktörlerin ülkenin sorunlarını çözemeyeceğini, değişimin tek bir kişiyle mümkün

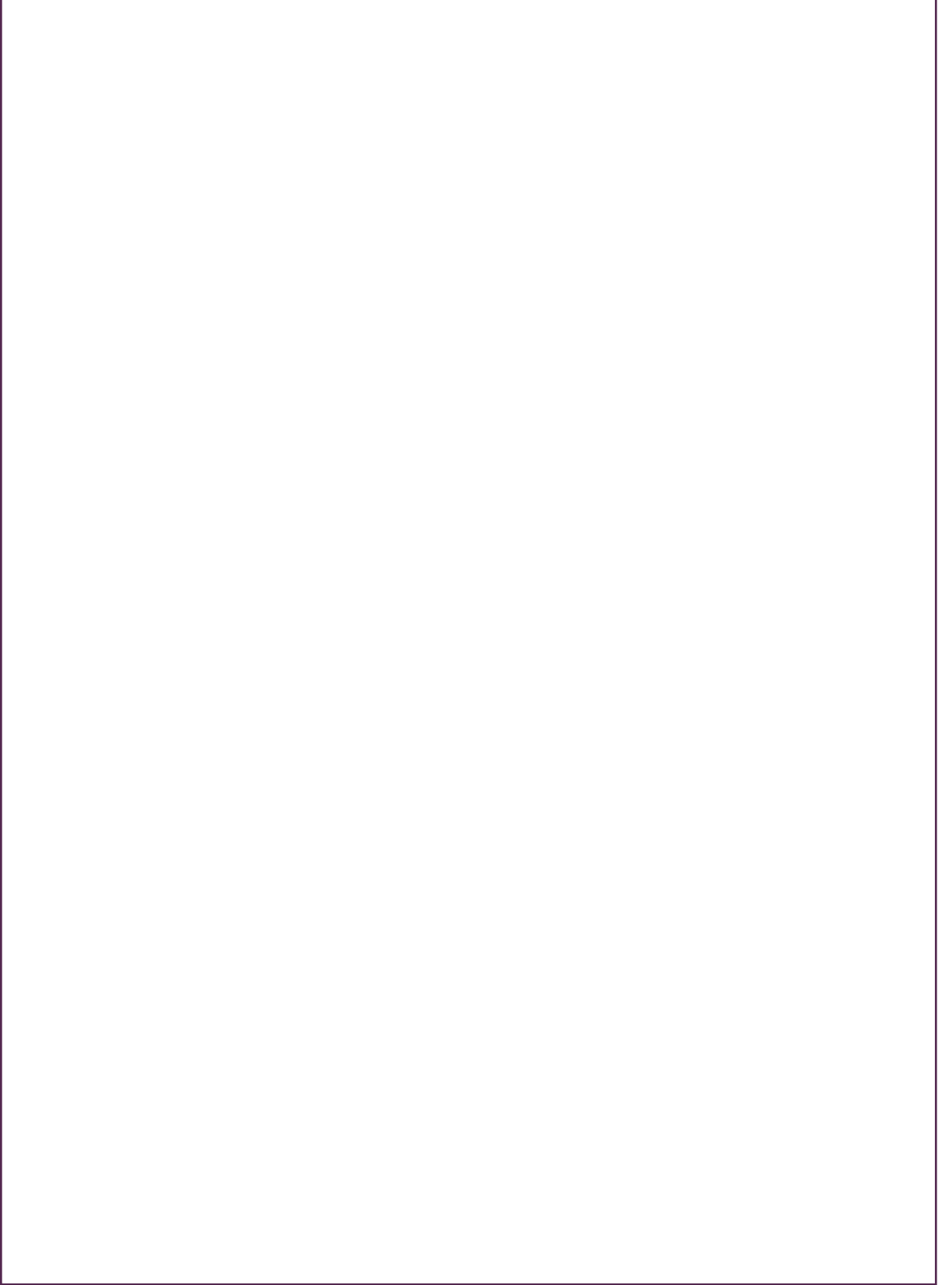
olmadığını ancak 31 Mart yerel seçimlerinin siyasete yeni aktörler kazandırması sebebiyle umut verici olduğunu ifade etmişlerdir. Bu noktada, her ne kadar farklı görüşler olsa da, gençlerin siyaset algısının ağırlıklı olarak “lider” odaklı şekillenmeye devam ettiğini söyleyebiliriz.

Gençler, ülkenin gidişatına dair olumsuz hislerine, siyaset kurumu ve siyasetçilere olan güvensizliklerine rağmen Türkiye'nin sorunlarını kendi nesillerinin çözebileceğine inanmakta ve bu konuda geleceğe umutla bakmaktadırlar.

Türkiye'de gençlerin çalışma ve yaşam koşullarının güvencesizlik ve belirsizlik sarmalında endişe, kaygı ve stres hisleri ile şekillendiğini gösteren bu araştırma, ülkenin bugünü ve geleceğine dair gençlerin algı ve beklentilerini ortaya koyarak politika yapım süreçlerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Türkiye'de içinde buldukları ekonomik, siyasal ve sosyal koşulları yeterli bulmayan ve ülkeyi terk etmek isteyen bu gençler; değişimi ve umudu da yine siyaset kurumunun kendisinde ve siyasetçilerde görmektedir. Bu doğrultuda; gençlerin kaygılarına ve beklentilerine cevap verecek siyasi aktörlerin ve programların, geleceğin Türkiye'sinde önemli bir etki ve başarı şansı olacağı düşünülebilir.

NOTLAR

- 1 Standing, G. (2015). *Prekarya:Yeni Tehlikeli Sınıf* (çev. Ergin Bulut). İstanbul: İletişim Yayınları.
- 2 Standing, G. (2014). The precariat. *Contexts*, 13(4), 10-12.
- 3 Paret, M. (2016). Precarious class formations in the United States and South Africa. *International Labor and Working-Class History*, 89, 84-106.
- 4 Standing, G. (2011). *The precariat. The new dangerous class. London and NY: Bloomsbury Academic.*
- 5 Standing, G. (2014). *A precariat charter: From denizens to citizens.* A&C Black
- 6 Standing, G. (2016). *The corruption of capitalism: Why rentiers thrive and work does not pay.* Biteback Publishing.
- 7 Sennett, R. (2015). *Yeni kapitalizmin kültürü* (3. baskı). *A. Onocak, Çev.*. İstanbul: Ayrıntı. (Orijinal çalışma basım tarihi 1990).
- 8 Standing, G. (2015). *Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf* (çev. Ergin Bulut). İstanbul: İletişim Yayınları.
- 9 Al Jazeera English (2016) “Why the world fears refugees (Narrated by Zygmunt Bauman)” https://www.youtube.com/watch?v=_Qlv8pqtTss
- 10 Türkiye İstatistik Kurumu (2018): İstatistiklerle Gençlik Raporu 2018
- 11 Next Generation Türkiye Çalışma Grubu (2017). *Gençlerin Sesini Dinlemek* https://www.britishcouncil.org.tr/sites/default/files/h068_01_next_generation_turkey_report_final_tr.pdf
- 12 Erdoğan, E. (2017) *Türkiye’de Gençlerin İyi Olma Hali Saba Araştırması* <https://habitatdernegi.org/wp-content/uploads/turkiye-de-genclerin-iyi-olma-hali-raporu.pdf>
- 13 Konda Barometresi (2016): *Sağlık Algısı.* https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2018/02/TR1610_Barometre69_Saglik_Algisi.pdf
- 14 Konda Barometresi (2016). *Toplumsal Ruh Hali: Güvenlik ve Mutsuzluk Gelecek Algısı* https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2019/07/TR1609_Barometre68_Toplumsal_Ruh_Hali.pdf
- 15 Sennett, R. (2015). *Yeni kapitalizmin kültürü* (3. baskı). *A. Onocak, Çev.*. İstanbul: Ayrıntı. (Orijinal çalışma basım tarihi 1990).
- 16 Castel, Robert (2009) “La Précarité est Devenue un État Permanent” l’Humanité (12 Nov. 2009)
- 17 DİSK/GENEL-İŞ Araştırma Raporu(2019). *Türkiye’de Kadın Emegi Raporu* <https://www.genel-is.org.tr/turkiyede-kadin-emeği-raporu,2,19288#.XhnaMf4zbIU>
- 18 Kadın Emegi ve İstihdam Girişimi (2019). *Kriz, Kadınlar ve Kadın Emegi Forumu Raporu* (2019) <http://www.keig.org/wp-content/uploads/2019/01/Kriz-Kadinlar-Kadin-Emegi-Forumu-Raporu.pdf>
- 19 Barry, B. (2017). *Sosyal adalet neden önemlidir.* Koç Üniversitesi.
- 20 İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü (2018) *Bir Algı Araştırması: İstanbul Yolculuğunda Suriyeli “Hayalet” Çocuklar* <https://www.istanpol.org/post/rapor-bir-algı-araştırması-istanbul-yolculuğunda-suriyeli-hayalet-çocuklar>, 24 Haziran’dan 31 Mart’a İki Seçim Arası Türkiye’de Siyasal Kutuplaşma <https://www.istanpol.org/post/rapor-24-haziran-dan-31-mart-a-i-ki-seçim-arası-türkiye-de-siyasal-kutuplaşma>

ISTanPOL

www.istanpol.org [istanpolinst](https://twitter.com/istanpolinst) [istanpolinstitute](https://www.facebook.com/istanpolinstitute)